

Englesko-osmanska diplomacija i orijentalni utjecaji na kulturu elitnih slojeva u doba kraljice Elizabete I.

Sažetak:

Ovaj se rad bavi analizom diplomatskih odnosa između Engleske u vrijeme Elizabete I. i Osmanskog Carstva, kulturnim transferima orijentalnih elemenata na elitno društvo Engleske i međuodnosom obaju procesa. Rad također uključuje analizu europskih percepcija orijentalnog, tj. osmanskog Drugog. Povijest percepcija u ovom radu prikazana je kroz specifično engleske percepcije. Diplomatski odnosi analizirani su kroz opsežnu korespondenciju vladara Engleske i Osmanskog Carstva, kao i kroz druge relevantne izvore. Ovaj rad daje sliku o razvitku ideje začetka diplomatskih odnosa te prikazuje njihov razvoj tijekom posljednjih 30-ak godina XVI. stoljeća. Rad, stavljajući u kontekst osmansku diplomaciju, formira sliku elizabetske diplomacije s islamskim svijetom. Kultura i kulturni transferi na engleske elite čine značajan dio rada. Rad se primarno bavi materijalnom kulturom poput tepiha, odjeće, hrane, slikarstva i slično, ali i ne-materijalnim konceptima i idejama koje su također prenesene na engleske elite. Cilj rada jest promatranje međuodnosa ovih triju aspekata: percepcije, diplomacije i kulturnih transfera.

Ključne riječi: Tudori, Elizabeta I., Osmansko Carstvo, Murat III., Mehmed III., diplomacija, percepcija Drugog, kulturni transferi, orijentalizam, osmanizam

1. Uvod¹

Nešto više od godine dana nakon smrti kraljice Elizabete I. (1558.–1603.), dogovoren je mir između Engleske i Španjolske u starom posjedu *Somerset House*. Pet predstavnika novog kralja Engleske, tri predstavnika španjolskog kralja

¹ Ovaj rad nastao je na temelju istoimenog diplomskog rada, izrađenog pod mentorstvom doc. dr. sc. Kornelije Jurin-Starčević, koji je obranjen 15. listopada 2021. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

i tri predstavnika španjolske Nizozemske sjelo je za stol prekriven orijentalnim tepihom. Mir koji je potpisan pomirio je dugogodišnje neprijatelje i simbolično prekinuo dubok odnos Engleske s islamskim svijetom.

Tematika i fokus ovoga rada višestruki su, ali nužno povezani te uključuju: pitanje predodžbe osmanskog Drugoga, analizu razvoja diplomatskih odnosa Engleske i islamskog svijeta, primarno Osmanskog Carstva u razdoblju vladavine kraljice Elizabete I., prikaz raznih elemenata kulture elizabetanskog društva koji su formirani ili inspirirani orijentalnim/osmanskim utjecajima s fokusom na elitne slojeve društva i konačno sažimanje prethodnih tema u ujednačenu cjelinu kojom se pokazuje njihov međuodnos unutar Engleske.

Cilj je ovoga rada predstaviti navedene teme u povijesnom kontekstu i uz pomoć primarne i sekundarne literature potvrditi određene teze vezane uz tematiku diplomacije i kulturnih transfera. Konačni cilj jest pokazati i potvrditi međuodnos diplomacije i kulturnih transfera, tj. prikazati načine na koje su diplomatski odnosi utjecali na prijenos orijentalnih elemenata u elizabetansku kulturu, ali i pokazati kako su kultura, njeni elementi i želja za njom u Engleskoj oblikovali diplomatske odnose do 1603. pa i dalje.

Primarno pitanje na koje ovaj rad traži odgovor jest jesu li, i ako da u kojoj su mjeri, diplomacija i kulturni transferi na engleske elitne slojeve elizabetanskog razdoblja u međuodnosu te koji su to uopće utjecaji?

Svrha je rada kroz analize raznih, naizgled nepovezanih aspekata ovog razdoblja pokušati prikazati konkretne međuodnose diplomacije i kulturnih transfera. Koristeći se širokom historiografskom podlogom cilj je formirati jasniju sliku fenomena kulturnih transfera unutar šireg okvira 16. stoljeća i pokušati odgovoriti na postavljena pitanja, uz nadu da će odgovori barem donekle rasvijetliti istraživanu tematiku. Cilj je, također, otvoriti nova pitanja za buduća istraživanja u sferi englesko-osmanskih odnosa s fokusom na diplomatskoj i kulturnoj povijesti. Ovaj će rad biti jedan od rijetkih koji istražuje doprinos orijentalnih kulturnih elemenata na Englesku onoga vremena, povezujući pritom izvore narativnog i diplomatskog karaktera s materijalnim i slikovnim izvorima u svrhu stvaranja što točnijeg narativa.

2. Povijest predodžbi

Susrete Europljana s islamom u najširem smislu riječi možemo pratiti gotovo od početaka religije u VII. stoljeću, a pogotovo nakon smrti proroka Muhameda 632. godine. Širenjem islama s Arapskog poluotoka prema Europi sve više se javljaju animoziteti prema religiji na koju se gleda kao heretičnu i krivu, a time se i ljudi i narodi izjednačavaju s krivim i štetnim predrasudima i mitovima. Predodžba religije i kulture islama postaje toliko izmijenjena u Europi da je ponekad potpuno suprotna navodnom originalu i pripisuju joj se značajke poput barbarizma, politeizma i idolopoklonstva.² Takvo trajno predstav-

² Daniel J. Vitkus, „Early Modern Orientalism: Representations of Islam in Sixteenth and Seventeenth Century Europe“, u *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe: Perception of Other*, ur. David R. Blanks i Michael Frassetto (New York: Palgrave Macmillan, 1999), 207.

ljanje zapravo i nije slučajno, već služi ocrnjivanju „neprijateljske“ vjere koja je prijetnja kršćanstvu; tako zapravo možemo pratiti demonizaciju islama od njegova početka pa sve do današnjih dana. Čak se i određeni mitovi protežu nepromijenjeni kroz sva ta stoljeća. Tzv. „Muslimansko čudovište“, u kojem se ujedinjuju sve najgore legende o muslimanima poput navodnog prenatrpanog seksualnog poriva, životinjske naravi ili okrutnosti, jedan je od uvriježenih motiva predodžbi i prikaza muslimana.³ Muslimane se uspoređivalo sa životinjama, posebno psima i sličnim „krvoločnim zvijerima“, a ponekad su prikazivani i kao životinjski hibridi – ljudi s glavom psa.⁴ Količina neznanja, nezainteresiranosti, ali i samo pukog ocrnjivanja očituje se i u poistovjećivanju svih naroda Bliskog istoka s islamom, pa je tako u nekim periodima gotovo nemoguće razlikovati opise koji se koriste za Arape, Egipćane, pa čak i Židove. U ovom periodu javlja se i kolektivni naziv za sve muslimane koji na prostore Europe dolaze s juga – Saraceni. Ta terminologija koristila se sve do vrhunca Osmanskog Carstva, a u nekim je djelima prisutna i kasnije.⁵

Prvi konkretni sukobi Europe, tj. kršćanstva i islama dogodili su se još u VIII. stoljeću u vrijeme muslimanskog osvajanja današnje Španjolske, ali puno važnije za vrijeme Križarskih ratova. Za vrijeme Trećeg križarskog rata, Englezi po prvi puta dolaze u izravan kontakt s muslimanima. Tada nastaju brojne legende o časti i poštenju kršćanskih vitezova poput kralja Rikarda I. „Lavljeg srca“ koji se borio protiv Saladina.⁶ Predodžba o islamu tada je gotovo ukorijenjena diljem Europe kao „đavolje iskušenje“⁷ i sve zlo na ovome svijetu kroz brojna izvrtanja istine, predrasude, stereotipe i neutemeljene strahove. Porijeklo mnogih od tih mitova i lažnih reprezentacija, lako je pronaći u srednjovjekovnim romansama i legendama o viteštvu koje su samo nadalje propagirale ideju o „dobrom i poštenom kršćaninu“ i „zlom, heretičnom muslimanu“.⁸ Tijekom čitavog srednjeg vijeka, pa i kasnije, prorok Muhamed bio je posebno omražen jer ga se izjednačavalo s cjelokupnim islamom. U nekim sredinama čak je i sam naziv vjere bio više vezan uz Muhamedovo ime nego uz išta drugo, npr. engleski onog vremena islam zove *Mahometism*, a njegove sljedbenike, *Mahometans*.⁹ Tako se o njemu govorilo kao najvećem grešniku

³ Sophia Rose Arjana, *Muslims in the Western Imagination* (Oxford: Oxford University Press, 2015), 8.-9.

⁴ Matthew Dimmock, „‘A Human Head to the Neck of a Horse’: Hybridity, Monstrosity and Early Christian Conceptions of Muhammad and Islam,“ u *The Religions of the Book: Christian Perceptions, 1400–1660*, ur. Matthew Dimmock i Andrew Hadfield (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 66-67.; Arjana, *Muslims in the Western*, 32-34.

⁵ Arjana, *Muslims in the Western*, 41-43.

⁶ An-Nasir **Salah ad-Din** Yusuf ibn Ayyub, poznatiji kao Saladin bio je je Sultan Egipta i Sirije tijekom Trećeg križarskog rata, veoma cijenjena ličnost bliskoi-stočne povijesti.

⁷ Arjana, *Muslims in the Western*, 19-24.

⁸ Blanks, *Western Views of Islam*, 209.

⁹ Oboje dolazi od loše transliteracije imena u Mahomet; Matthew Dimmock, *Mythologies of the Prophet Muhammad in Early Modern English Culture* (New York: Cambridge University Press, 2013), 9-10.

koji se ikada rodio, antikristu, đavoljem slugi i slično, a postojali su i puno gori prikazi poput onog gdje je Muhamed opisan kao perverznojak i silovatelj koji namjerava napastovati Djevicu Mariju u raju.¹⁰ Neke od tih predodžbi prodiru i u umjetnost i književnost pa nam je tako poznata srednjovjekovna poezija u Engleskoj koja govori o „Saracenima“ i „Turčinu“.¹¹ Značajan je i manuskript poznat pod nazivom *Book of Hours* koji se širio Europom u kasnijim razdobljima, a sadržavao je metaforičke prikaze Vjere kako uništava Muhameda.¹² Ipak, već u ovom razdoblju započinje i znanstveniji pristup proučavanju islama, pa je tako 1143. Kur'an po prvi put preveden na latinski, a preveo ga je upravo Englez, Robert od Kettona.¹³ U ovom razdoblju formirala se mržnja i iskrivljena slika o islamu i islamskom Drugom koja je preostala u kolektivnoj svijesti Zapada dugo nakon kraja srednjeg vijeka. Daniel Goffman tako ispravno zaključuje kako je tada islam postao i ostao vječna i trajna trauma u očima Europe.¹⁴

Osmansko osvajanje Carigrada 1453. bila je periodizacijska prekretnica i simbolični početak ranog novog vijeka u Europi, a ujedno i prekretnica u oblikovanju europskih predodžbi o islamu. Osmanski Turci diljem Europe izjednačavaju se sa Saracenima¹⁵ i općenito svim koncepcijama islama koje od prije postoje u Europi. U Engleskoj je čak na nekoliko mjesta islam opisan kao *Turkyshe religion*.¹⁶ Vjera u urođenu zlobu i ratobornost muslimana postaje još naglašenija zbog vječne „Turske prijetnje“ Europi. Veći dio Europe tako na Osmansko Carstvo počinje gledati kao na nastavak križarske borbe protiv cijelog islama kao religije, kulture i civilizacijske tvorevine. Gerald MacLean i Nabil Matar ovu transformaciju predodžbi objašnjavaju sveprisutnom europskom idejom u superimpoziciji osmanske imperijalne moći na islam i time opasnosti od njega i svih njegovih vjernika, kulturnih tvorevina i naroda.¹⁷ „Muslimanska čudovišta“ iz ranijih razdoblja tako postaju „Turska čudovišta“. Ovakva kategorizacija jezivo podsjeća na poznate nam predrasude i mitove o muslimanima i židovima koji se razvijaju u Europi već stoljećima. Nadalje, korištenjem naziva „Turska čudovišta“ s etničkim identifikatorom više ne razlikuju etnije i kulture Bliskog istoka, već samo mijenjaju naziv iz Saracena i muslimana u „Turčin“; a i Židovi su još uvijek uključeni u to nazivlje, bez ikakvog obzira na kulturološke razlike. Samo ime „Turčin“ u književnosti se

¹⁰ Arjana, *Muslims in the Western*, 32-33.

¹¹ Pınar Taşdelen, *The Ottomans and the Turks Within the Context of Medieval and the Elizabethan English Poetry* (Türkiyat Araştırmaları, Yıl: 12, Sayı: 22, Bahar, 2015), 256-266.

¹² Dimmock, *Mythologies of the Prophet Muhammad*, 64-65.

¹³ Dimmock, *Mythologies of the Prophet Muhammad*, XIV.

¹⁴ Daniel Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe* (Cambridge: University Press, 2002), 5.

¹⁵ Anders Ingram, *Writing the Ottomans: Turkish History in Early Modern England* (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 18.

¹⁶ Ingram, *Writing the Ottomans*, 22.

¹⁷ Gerald MacLean i Nabil Matar, *Britain and the Islamic World, 1558–1713* (Oxford: Uni. Press, 2011), 32.

počinje poistovjećivati s određenim negativnim pridjevima, poput barbarski, okrutni, divljački, a u nekim djelima engleskih autora izjednačava ih se s Tata-rima i mongolskim provalama po Europi.¹⁸

Posebno je značajno ovdje proučiti ulogu turbana u predodžbi i re-prezentaciji Osmanlija kao i islama općenito. Identificiranjem Osmanlija s islamom nastaju slike Bliskog istoka gdje je svaka ne-kršćanska, „zla“ osoba prikazana s turbanom. Kao odjevni predmet, turban u Europi u tim početnim godinama ranog novog vijeka predstavlja moć i hegemoniju islama. Takva re-prezentacija javlja se u umjetnosti, pogotovo zapadne Europe, i širi se čak i na historiografiju. Slike koje su prikazivale bilo kakvu osmansku ili islamsku tematiku gotovo uvijek su uključivale turban, pogotovo na bitnim osobama, pa su tako i važne osobe biblijskog orijenta, većinom „zlikovci“, prikazivane s turbanom.¹⁹ Takva praksa bila je posebno naglašena u prikazima Novog za-vjeta gdje su ubojice Krista i njegovi tzv. neprijatelji uvijek imali turbane na glavama. Kasnije će se ovakva praksa pomalo promijeniti, pa čak i obrnuti.

Još jedna prekretnica europske povijesti, protestantska reformacija, ta-kođer je obilježila predodžbe islama. Nakon što je reformacija već bila u punoj snazi, katolička je strana tijekom XVI. stoljeća počela oblikovati teorije koje protestantizam uspoređuju s islamom.²⁰ S druge strane, neki protestanti vje-rovali su kako su osmanski napadi na Europu posljedica, tj. „Bič Božji“, za pa-pinski ponos i sve grijeha katoličanstva.²¹ Većina protestantske Europe, kao što nam je poznato, bila je na sjeveru kontinenta i nisu se trebali previše brinuti oko „Turske prijetnje“ već su zapravo iščekivali sukob i nastanak vakuuma moći, političke i konfesionalne. Ovako masivan vjerski preokret kakav je izazvala re-formacija direktno je uzrokovao i promjenu mišljenja među dijelom Europlja-na. Među njima polako nestaje strah i čak se nekada, vrlo rijetko, na Osmanlije gleda kao na „liberatore“, a ne „konkvistadore“ zbog mnogo veće vjerske tole-rancije u osmanskom društvu u odnosu na dotadašnju katoličku stvarnost.²² Nakon što je reformacija, u obliku Anglikanske reforme, prodrla i u Engle-sku za vrijeme Henrika VIII. i tamo se pogledi na Osmanlije i islam općenito mijenjaju. U ranim razdobljima Henrikove vladavine, kralj se htio predstaviti kao moćni borac za kršćanstvo oblačeći se u križarske oklope, ali uz dodatak turbana na zabavama i orijentalnih tepiha na portretima.²³ Već tada u nekim radovima, primarno filozofskog karaktera, pokušava se izjednačiti vrijednosti anglikanizma s dijelovima islama kako bi se pokazalo sve zlo katoličanstva. Ta-kve usporedbe će tijekom vladavine druge Henrikove kćeri postati još izraženi-je. Interes za Osmansko Carstvo do tada nije bio prisutan u Engleskoj što nam

¹⁸ John W. Draper, *Shakespeare and the Turk* (The Journal of English and German Philology, 1956), 523.

¹⁹ Nabil Matar, *Renaissance England and the Turban: Europe and the Muslim World before 1700* (Cairo: American University in Cairo Press, 1997), 39.; Arjana, *Muslims in the Western*, 61-76.

²⁰ Jerry Brotton, *The Sultan and the Queen: The Untold Story of Elizabeth and Islam* (New York: Viking, 2016), 22-23.

²¹ Blanks, *Western Views of Islam*, 211.

²² Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, 6-7.

govori činjenica da od pada Carigrada do 1540., gotovo sto godina, ne postoji spomen turske povijesti, već samo manji interesi u drugim književnim vrstama.²⁴ Tek reformacijom u Engleskoj, jačim prodorima Osmanlija u Europu, poput osvajanja Budima 1541., nastaje interes za proučavanjem. Nastaju prijevodi i nova izdanja stranih i starih autora koji pišu o grijehu i vječnoj napasti islama, ali i nastaje prva povijest i opis osmanske države 1542. – *The Order of the Great Turkes Courte*.²⁵ U istom razdoblju nastaje i djelo *New Tidynges*²⁶ u kojem se osuđuju Francuzi, islam, Osmanlije i nereformirano kršćanstvo. Time vidimo kako je engleska predodžba o islamu još dosta podvojena, iako još uvijek više naginje starim, iskrivljenim slikama. Više o temi predodžbi o „Turčinu“ u predelizabetanskoj Engleskoj pisao je Matthew Dimmock, s posebnim fokusom na reprezentacije proroka Muhameda u tom razdoblju.²⁷ Zaključuje kako se nije puno toga promijenilo od srednjeg vijeka, jedino je odnos prema katoličanstvu gori, pa je kroz određene kontraste islam prihvatljiviji, ali ne i prihvatljiv.

Nakon smrti Henrika VIII. i kratkih vladavina njegova jedinog sina i starije kćeri na prijestolje 1558. dolazi Elizabeta I., Henrikova kći iz drugog braka koji je bio i djelomični povod Engleskoj reformaciji. Razdoblje duge vladavine Elizabete I. do 1603. u historiografiji je poznato kao Elizabetansko doba i u ovom dijelu rada bavit ćemo se predodžbama islama i osmanskog Drugog u tom periodu. Predodžbe ovog razdoblja u Engleskoj su višestruke s obzirom na aktere predodžbi, njihov medij i razdoblje unutar šireg perioda Elizabetanskog doba.

U početnim godinama Elizabetine vladavine bilo kakav kontakt s Osmanlijama, a ni s islamom općenito, nije se nalazio u središtu interesa i zato nije osjetna niti bilo kakva prijetnja. Zbog toga je vlast, a time i puk, samo nastavio tradiciju širenja predodžbi u razdoblju vladavine Henrika VIII. Podvojenost u mržnji prema islamu kao stranoj i heretičnoj religiji s jedne strane povezivanjem protestantizma s islamom u korist antipapinskog sentimenta se nastavila. Principijelno mjesto nastanka slika o islamu i muslimanima još uvijek je bila crkva, ali sada to postaje i kazalište. Broj pravih izvora o islamu bio je malen, a i većina njih bila je iskrivljena zbog propovjednika i klerika, kao što je bio John Foxe.²⁸ Oni ne razlikuju Osmansko Carstvo od Perzije ili Mogulskog Carstva i sve je još uvijek jednoličan, heretični islam. Nemogućnost bilo kakve znanstvene rasprave i dalje je konstanta jer arapski²⁹ nije bio jezik

²³ Henry Phillips, *What was the British Perception of the Turk between the Fall of Constantinople and the Siege of Vienna?*, 2012., 15.; Matar, *Renaissance England and the Turban*, <https://www.medievalists.net>, 42.

²⁴ Ingram, *Writing the Ottomans*, 17-18.

²⁵ Nije originalan rad, već prijevod s francuskog. Ingram, *Writing the Ottomans*, 23-24.

²⁶ Ingram, *Writing the Ottomans*, 28.

²⁷ Dimmock, *Mythologies of the Prophet Muhammad*, 89-100.; Matthew Dimmock, *New Turkes: Dramatizing Islam and the Ottomans in Early Modern England* (New York: Routledge, 2005), 20-57.

²⁸ MacLean, *Britain and the Islamic World*, 27.

²⁹ Niti ijedan drugi jezik kojim se služe tadašnji muslimani.

previše poznat zapadnoj znanosti. Rasprava s muslimanima je nemoguća jer tada gotovo da i ne postoje u Engleskoj i konačno recikliranje istih, krivih, starih ideja u korist kršćanskih ideala samo dovodi do stagnacije predodžbi. Poznati su nam neki pokušaji znanstvenog prikaza islamske kozmogonije i mjesta islama među Abrahamskim religijama, ali i ti pokušaji u konačnici fokus stavljaju na neistine u svrhu ocrnjivanja islama. Dobar primjer toga brojne su rasprave o eshatologiji³⁰ kroz koje se šire stare priče o „Muslimanskim čudovištima“ i druge anti-muslimanske teze.³¹ Vrlo čest primjer potpuno neutemeljenih izjava ljudi onog vremena u Engleskoj bilo je objašnjenje zašto muslimani ne piju alkohol i ne jedu svinjetinu. Nikada ne piju vino jer se Muhamed opijao dobrim vinom, a ne jedu svinjetinu jer je Muhamed jednom pao u svinjski izmet, dobio bijesan napadaj i zatim su ga svinje ubile i raskomadale.³² Predodžbe nisu ostale ograničene samo na propovijedi, već se šire i u književnost, litografije, rezbarije, slike, kipove i sve druge tadašnje vrste umjetnosti. Najznačajniji prikazi prisutni su u drami, pogotovo krajem Elizabetine vladavine, ali o tome će riječi biti kasnije u poglavlju o kulturnim transferima. Za sada je važno napomenuti kako je upravo drama bila najčešći medij širenja antiturske, ali ne samo nje nego i antišpanjolske i antipapske reprezentacije u narodu. U dramama tog razdoblja bili su zastupljeni i Marokanci i Turčini i neki stariji muslimanski narodi, svi grupirani pod već poznatim nam nazivljem, a kršćani u kontaktu s njima nikada nisu Englezi, već drugi europski narodi.³³ Turci su uvijek prikazivani kao bijesni i ratoborni³⁴ s okrutnim i tamnim srcem,³⁵ Maori kao zli zbog svoje boje kože,³⁶ a konvertiti na islam (*renegades*) kao fenomen poznat pod nazivom *Turning Turk*.³⁷ Unatoč svemu, postojala je i neka vrsta straha s odmakom. Englezi na Osmansko Carstvo i druge islamske zemlje gledaju kao na predaleke da bi ih se pokorilo, a na „Mediterranski islam“ kao samoodrživ i samoreprezentativan zbog vojne moći neke vrste *Pax Ottomana* koji postoji zbog ujedinjenosti brojnih regija pod jednom vlašću.³⁸ U ovom periodu javlja se novi termin među Englezima – Crni Saracen (*Blackamoor*) koji u sebi objedinjuje tri najčešća negativna stereotipa srednjeg vijeka: Saracene, Židove i crne Afrikance.³⁹

Do značajnijih promjena dolazi tek zaoštavanjem odnosa sa Španjolskom i ekskomunikacijom Elizabete 1570. godine. Do toga trenutka činilo se

³⁰ Grana teologije koja se bavi smrću i posmrtnim životom.

³¹ Nabil Matar, *Islam in Britain, 1558 – 1685* (Cambridge University Press: Cambridge, 1998), 153-154.

³² MacLean, *Britain and the Islamic World*, 31.

³³ Ibid., 28.

³⁴ Taşdelen, *The Ottomans and the Turks*, 269.

³⁵ Ibid., 270.

³⁶ Blanks, *Western Views of Islam*, 224.

³⁷ Mark Hutchings, *Turks, Repertoires, and the Early Modern English Stage* (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 45-50.

³⁸ Matar, *Islam in Britain*, 12-13.

³⁹ Arjana, *Muslims in the Western*, 49-52.

kao da Elizabeta cilja na politiku neutralnosti i nečega što engleski autori nazivaju *common corps of Christendom*. To je zapravo ideja o jedinstvu kršćanstva po svaku cijenu i želji o ujedinjenoj budućnosti.⁴⁰ Iz šezdesetih godina XVI. stoljeća poznati su nam radovi koji se zalažu za jedinstvo kršćanstva u obrani od Osmanlija, poput *De origine imperii Turcorum* iz 1560.⁴¹ ili brojne anti-turske molitve koje je diljem Engleske financirala sama kraljica.⁴² Posebno je zanimljiva molitva prije i slavlje nakon Lepantske bitke 1571. U tom periodu kraljičin glavni savjetnik i državni tajnik Sir Francis Walsingham (c. 1532.–1590.) još uvijek živi u nadi kako će sukobom Osmanskog Carstva i Španjolske, *the two limbs of the Devil*, oboje biti oslabljeni i Engleska spašena.⁴³ Španjolska prijetnja postaje sve jača, a Europa sve udaljenija od same Engleske.

Kroz kompleksan razvoj događaja, koji je tema cijelog sljedećeg poglavlja, Engleska uspostavlja odnos s Osmanskim Carstvom u očaju trenutnih prilika. Unatoč vrlo uspješnoj diplomaciji i trgovačkoj razmjeni koja je uslijedila u Engleskoj, predodžbe ne postaju puno pozitivnije. Glavni razlog tome bila je aktivna propaganda engleskog dvora kako bi se zataškao doseg diplomacije s Osmanskim Carstvom.⁴⁴ Ipak, nije sve moglo ostati skriveno, pa u znanstvenim i političkim krugovima postoje rasprave oko moralnosti trgovine s „heretikom“. Najviše interesa i publikacija o Osmanlijama potaknuo je Dugi rat koji se odvijao u razdoblju najintenzivnijeg kontakta Engleske i Osmanskog Carstva. Najznačajniji takav esej Richarda Verstegane/Rowlandsa (c.1550.-1640) objavljen je 1592. pod nazivom *A declaration of the true causes of the great troubles*.⁴⁵ Verstegan direktno piše kraljici, optužujući je za skandalozan i delegitimizirajući odnos s Osmanlijama. Kasnije je reinterpretirano kako je cijeli rad zapravo napad katolika na protestantsku državu koristeći Osmanlije kao izliku. U kraljičinu obranu, na njezinu izravnu zapovijed, tek nekoliko mjeseci nakon Verstegane, uskočio je Francis Bacon svojim radom *Certain Observations Upon a Libel* u kojem točku po točku s nevjerojatnom analitičkom argumentacijom brani Elizabetu i time Englesku.⁴⁶ Bacon je kao i brojni drugi u Osmanlijama vidio puno manju prijetnju i čak priliku za boljitkom Engleske, nego što je to bila katolička Europa. Na Osmansko Carstvo sada istovremeno gleda kao na demonske orijentalne vladare, ali i modele admiracije i imitacije koji će spasiti Englesku od katolika – emulacija grčkog „bolje turban nego mitra“⁴⁷. Taj kontrast fascinacije i odbojnosti islamom najbolje ćemo vidjeti kroz

⁴⁰ Steven Roy, *The Anglo-Ottoman Encounter Diplomacy, Commerce, and Popular Culture, 1580-1650* (Long Beach: California State University, Department of History, 2012), 38.

⁴¹ Blanks, *Western Views of Islam*, 213.

⁴² MacLean, *Britain and the Islamic World*, 14-15.

⁴³ Blanks, *Western Views of Islam*, 214.

⁴⁴ Roy, *The Anglo-Ottoman Encounter*, 54-55.

⁴⁵ Ibid., 39-45.

⁴⁶ Ibid., 48-54.

⁴⁷ Taşdelen, *The Ottomans and the Turks*, 271.; Matar, *Renaissance England and the Turban*, 42-43.

uvoznu kulturu – želju za istočnim luksuzom nasuprot stoljećima predrasuda. Nakon uspostave diplomatskih i trgovinskih kontakata intenzivira se interes za arapskim jezikom i proučavanje Kur'ana kao i fenomen kavana *The Turk's Head*⁴⁸ – još jedan u nizu elizabetanskih ironija. Englezi u ovom razdoblju na brojne načine dolaze po prvi puta u kontakt s muslimanima, bilo kao trgovci i ambasadori ili kao pirati i zatočnici, moguće i preobraćenici. Čak su nam poznati i slučajevi gdje su Englezi „švercali“ muslimanske hodočasnike na Hadž kako bi lakše izbjegli pirate Sredozemlja⁴⁹ ili gdje su oslobađali muslimanske zatvorenike sa španjolskih brodova kako bi se umilili muslimanskim vladarima.⁵⁰ Nabil Matar čak zaključuje kako je prosječan Englez u tom razdoblju imao mnogo veću šansu da susretne muslimana negoli Židova, američkog Indijanca ili čak Europljana s istoka kontinenta.⁵¹ Unatoč svemu spomenutom distinkcije između muslimana još uvijek ne postoje,⁵² Osmansko Carstvo je za Engleze mogući pokušaj napretka i trgovačka sila preko koje će se Engleska obogatiti.

Konačno, analiza predodžbi Elizabetanskog razdoblja ne bi bila potpuna bez prvog pregleda povijesti Osmanskog Carstva koje je napisao jedan Englez za englesku publiku. Richard Knolles⁵³ bio je obrazovani, konzervativni, protestant⁵⁴ koji 1603. piše i u šest izdanja kroz XVII. stoljeće objavljuje svoje kapitalno djelo *THE GENERALL HISTORIE of the Turkes[...]*⁵⁵. Izvore za svoj rad Knolles traži u turskoj historiografiji i kronikama te grčkoj i latinskoj historiografiji prateći tradiciju kasnog talijanskog humanizma ne unoseći ništa stilski novo.⁵⁶ Zapravo značaj ovoga djela osim u njegovom historiografskom mjestu možemo svesti na jednu rečenicu koja je obilježila daljnju historiografiju Osmanskog Carstva u Engleskoj kao i odnos Engleza onoga vremena prema istom tom Carstvu – „The glorious Empire of the Turkes, the

⁴⁸ Odnosi se na brojne kavane diljem Engleske, pogotovo Londona, gdje je na uličnim znakovima bila prikazana odrubljena glava s turbanom koja se najčešće pripisuje sultanima poput Murata ili Sulejmana. Mnogo više u Arjana, *Muslims in the Western*, 76. – 83.

⁴⁹ Nabil Matar, *Turks, Moors, and Englishmen in the Age of Discovery* (New York: Uni. Press, 1999), 6.

⁵⁰ *Ibid.*, 20.

⁵¹ Matar, *Turks, Moors, and Englishmen in the Age of Discovery*, 3.

⁵² Čak je potpuno ambivalentno korištenje „Turčin“, „Musliman“, „Saracen“, vrlo dobro vidljivo na primjeru poeme Edmunda Spensera iz 1590. *The Faerie Queene*. Taşdelen, *The Ottomans and the Turks*, 269.

⁵³ Više o Knollesu u Ingram, *Writing the Ottomans*, 55-60.

⁵⁴ Ingram, *Writing the Ottomans*, 58.

⁵⁵ Punog naziva: *THE GENERALL HISTORIE of the Turkes from The first beginning of that Nation to the rising of the Othoman Familie: with all the notable expeditions of the Christian Princes against them. Together with THE LIVES AND CON/quests of the OTHOMAN Kings and Emperours Faithfullie collected out of the best Histories, both auintient and mo/derne, and digested into one continu/at Historie vntill this present Yeare 1603.*

⁵⁶ *Ibid.*, 60-62.

present terrour of the world“.⁵⁷ Osmanska država je istovremeno *glorious* (veličanstveno) i *present terrour* (trenutni strah). Knolles i njegovo djelo ostaje dugo godina jedini autoritet o povijesti, geografiji i kozmografiji Osmanskog Carstva. Samo djelo, kao i njegov naslov, masivno je i prepuno neobičnih tvrdnji i analiza vladavine. Vladavina dvojice sultana, koji su vladali kada su trajali englesko-osmanski odnosi, također je opisana,⁵⁸ ali referenci na diplomaciju, trgovinu ili išta drugo povezano s time nema.

3. Diplomacija

Diplomatski početci između Engleske i islamskog svijeta započinju na više mjesta, gotovo istovremeno, čak i prije Elizabetine vladavine. Ipak, tek će za vrijeme Elizabete takva vrsta kontakta i eventualne diplomacije procvasti. Prvi susreti Elizabete sa svijetom izvan okvira zapadnog kršćanstva bili su s ruskim carem Ivanom IV. Grozним s kojim se razvija dopisništvo,⁵⁹ zatim s Marokom i Perzijom.⁶⁰ Perzijski kontakt sa šahom Tahmaspom I. uključivao je dobro sačuvano dopisništvo,⁶¹ ali i ranu verziju kulturne razmjene Engleske s islamom. Svi ovi kontakti odvijali su se početkom Elizabetine vladavine, a neki su preostali do njenog kraja. Ključnu ulogu u oba odnosa odigrali su Anthony Jenkinson.⁶² i nešto kasnije braća Anthony i Robert Sherley. I prije dolaska Elizabete na prijestolje Jenkinson je putovao u daleke zemlje i tako je 1553. u Alepu od velikog sultana Sulejmana I. Veličanstvenog/ Zakonodavca uspio dobiti dokument o sigurnoj trgovini. To je bio prvi sporazum između Engleske i neke muslimanske zemlje.⁶³ Taj dokument sačuvan je u prijevodu⁶⁴ i veoma je značajan za priču o kontinuiranim odnosima Engleske s islamskim zemljama. Jenkinson je bio jedan od prvih Engleza koji su kročili u Rusiju. Kao član Moskovske kompanije⁶⁵ i službeni predstavnik engleske Krune (sada već Elizabetine) Jenkinson i njegova pratnja su na četiri ekspedicije u Rusiju

⁵⁷ Richard Knolles, *THE GENERALL HISTORIE of the Turkes* (London: Adam Islip, 1603).

⁵⁸ Ibid., 651-836.

⁵⁹ Rayne Allinson, *A Monarchy of Letters: Royal Correspondence and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I*. (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 111-129.

⁶⁰ MacLean, *Britain and the Islamic World*, 42-44.

⁶¹ Beem, *The Foreign Relations of Elizabeth I*, 172-174.

⁶² Za više o njegovom životu i putovanjima: Chew, *The Crescent And The Rose*, 205-232.; Brotton, *The Sultan and the Queen*, 34. – 53.; Beem, *The Foreign Relations of Elizabeth I*, 172-180.

⁶³ Susan A. Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey 1578 – 1582: A documentary study of the first Anglo-Ottoman relations* (London: Oxford University Press, 1977), 6-10.

⁶⁴ Richard Hakluyt, *The Principal Navigations Voyages Traffiques & Discoveries of the English Nation*, V. svezak (Glasgow: Glasgow University Press, 1904), 109-110.

⁶⁵ Muscovy Company je 1551. osnovana kao udružena trgovačka kompanija s ciljem potrage za sjeveroistočnim prolazom do Kine.

bili prvi Englezi na Kaspijskom jezeru⁶⁶ i izaslanici kraljice na ruskom dvoru sa zadaćom dostave pisama Ivanu Groznom, a usput Jenkins je i kartirao široke regije na putu prema Rusiji. Braća Sherley uputili su se odvojeno na svoja putovanja⁶⁷ prema Perziji krajem Elizabetine vladavine, a vratili se tek nakon njezine smrti. O njihovim uspjesima i doprinosima bit će riječi više u poglavlju o kulturnim transferima. Značajno je naglasiti kako su s Perzijom potpisane trgovačke povlastice već 1566. i 1568. zbog želje Perzije da se Englezi odvrate od osmanskog tržišta.⁶⁸ Međutim, to se u dugoročnom pogledu pokazalo neuspješnim.

Prvo približavanje Engleza Levantu i Osmanskom Carstvu možemo pratiti sporadično već od 1511. s učestalim prekidima sve do 1553. i već spomenutog Anthonyja Jenkinsona. Tada su, kao i sve do kasnijih Kapitulacija, Englezi primorani trgovati samo pod francuskom zastavom i oslanjanjem na mletačke trgovačke veze. Kao i mnoge druge stvari u Engleskoj, službena diplomacija s Osmanskim Carstvom započinje s kraljicom Elizabetom I. i njenom ekskomunikacijom 1570. godine. Izolacija Engleske kroz 70-e godine dovodi do širenja želje za trgovinom s najjačom silom Mediterana i Bliskog istoka – Osmanskim Carstvom. U tome engleski trgovci, poduzetnici, pa i Dvor, vide jedini izlaz, ne samo kao način bogaćenja i uvoza luksuza, već i kao mogućnost vojnog savezništva protiv Španjolske. Naime, španjolska prijateljica Engleskoj raste od samog dolaska Elizabete na vlast, ali pogotovo nakon njene ekskomunikacije. Španjolski kralj Filip II.⁶⁹ bio je suvladar Elizabetine sestre Marije I. i time pretendent na englesko prijestolje. Osmansko Carstvo tako se činilo sve primamljivijim za opstojnost Engleskog Kraljevstva. Ovdje je važno naglasiti status osmanske vanjske politike toga razdoblja.⁷⁰ Osmanska diplomacija može se sažeti na sustav podređenih partnera, gdje nisu svi jednaki, jedino svi odgovaraju volji i uređenjem Osmanlija.⁷¹ Iako Osmanlije gube neka trgovačka uporišta i trgovačku moć nakon vlasti Sulejmana I. svejedno ostaju primarna mediteranska sila jer kontroliraju najbrže i najizravnije puteve Europe prema istoku. U ovom periodu nastaju brojni trgovački dogovori i Osmansko Carstvo se diplomatski otvara Europi, gledajući u tome vlastitu korist, misleći da ne gube išta.

U tim uvjetima 1575. dva prestižna londonska trgovca, Edward Osborne i Richard Staper, šalju svoje agente u Carigrad s ciljem otvaranja trgovačke veze s Osmanskim Carstvom. Njihov prvi plan je uspostaviti trgovinu kontinentalnim putem, preko Poljske. Jedan od njihovih zaposlenika dvije godine

⁶⁶ Beem, *The Foreign Relations of Elizabeth I*, 172.

⁶⁷ Za više o njihovim životima i putovanjima: Brotton, *The Sultan and the Queen*, 225-237.; Chew, *The Crescent And The Rose*, 232-261.

⁶⁸ MacLean, *Britain and the Islamic World*, 17.

⁶⁹ Filip II. je također bio kralj Portugala nakon ujedinjenja kruna 1580. te Napuljski i Sicilski kralj od 1554

⁷⁰ O ovoj temi opširno pišu Suraiya Faroqhi u: Suraiya Faroqhi, *The Ottoman Empire and the World Around It* (New York: I.B.Tauris & Co. Ltd) 2004. i Daniel Goffman u: Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, 183-194.

⁷¹ Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*, 183.

kasnije dobiva dozvolu za trgovinu tkaninama, kositrom, olovom i čelikom na triangularnom putu Carigrad – Tripoli – Aleksandrija.⁷² Uvidjevši uspjeh ovog pothvata i priliku za napredak Engleske, kraljičin glavni savjetnik i državni tajnik, sir Francis Walsingham piše 1578. *Memorandum on the Turkey Trade*.⁷³ Walsingham je također bio potaknut neuspjehom diplomatskih veza s Marokom, ali o tome nešto kasnije. *Memorandum* je stavio moguću odnos s Osmanskim Carstvom u lokalni i globalni kontekst te propisao uputstva za sve buduće kontakte s Osmanlijama. Također, naglašava kako je engleska mornarica prva linija obrane protiv katoličkih snaga (prvenstveno Španjolske) i ova kva vrsta diplomacije s Osmanlijama bi ju očuvala. Osmansko Carstvo bi engleskim trgovcima i poduzetnicima pružilo priliku za profit jer više ne bi bilo posrednika između robe i trgovca. I konačno, ne samo da bi se time Engleska obogatila luksuznom i egzotičnom robom, već bi mogla postati posrednik pri trgovini s Europom. Walsingham vrlo vješto opisuje geopolitiku tadašnjeg Mediterana s ciljem potkopavanja Mlečana, Francuza i Dubrovčana te obrane od snaga Svetog Rimskog Carstva i Španjolske. On se bavi i logistikom puta prema Levantu, ali i po prvi put zaključuje da je Engleskoj potreban agent koji će ovu suradnju dogovoriti i održavati, a ujedno i suzbijati neprijateljske prijetnje na terenu. *Memorandumom* je tako odlučeno da je potreban *some apt man* (neki pogodan čovjek) koji će u kraljičinoj službi djelovati kao njen agent i agent kraljevstva. Upravo takvog čovjeka Krana pronalazi u Williamu Harborneu. Kao zaposlenik Edwarda Osborna i Richarda Stopera putuje Europom već 1559., a nakon *Memoranduma* postaje izabranik Krune za misiju u Osmansko Carstvo. Harborne 1578. kreće preko njemačkih zemalja do Poljske gdje se upoznaje s osmanskim dragomanom⁷⁴ Mustafa-begom s kojim zajedno putuje prema Carigradu. Za vrijeme kratkog boravka u Poljskoj s kraljem Stjepanom Báthoryem dogovara trgovačke povlastice i slobodu prolaska Engleza.⁷⁵ Harborne stiže u Carigrad 28. listopada 1578. i prva četiri mjeseca od njega nema ni traga ni glasa. Tek u ožujku 1579. se aktivira i šalje prvu peticiju⁷⁶ velikom veziru Mehmed-paši Sokoloviću u kojoj iskazuje želju za službenim susretom sa sultanom. Engleski autori onog vremena, nakon povratka Harbornea u Englesku, zabilježili su kako se u Carigradu ponašao tako mudro i diskretno da je u samo par mjeseci uspio od „Velikog Turčina“ dobiti privilegije.⁷⁷ Iako je vremenski ova informacija točna, put do privilegija poka-

⁷² Brotton, *The Sultan and the Queen*, 74-76.

⁷³ Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey*, 28-30.

⁷⁴ Službeni naziv osobe koja je djelovala kao prevoditelj, tumač i službeni vodič pri stranim diplomatskim predstavništvima u Osmanskome Carstvu i drugim zemljama na Istoku.

⁷⁵ John E. Sweetman, *The Oriental Obsession: Islamic Inspiration in British and American Art and Architecture, 1500-1920* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 14.

⁷⁶ Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey*, 45-46.

⁷⁷ Arthur Leon Horniker, „William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations“ *The Journal of Modern History* 14/3 (1942): 295-299.

zao se kompliciranijim. Harborne je u Carigradu bio prvenstveno predstavnik kraljice, a tek onda uposlenik trgovačke Kompanije iako ga je Kompanija plaćala.⁷⁸ O prvim mjesecima Harbornova života i rada u Carigradu ne znamo mnogo, samo informacije napisane godinama kasnije i trunke teškog života koji se prepoznaje iz peticije koju je slao. Ključnu ulogu u nastavku ove priče odigralo je dopisništvo Elizabete i tadašnjeg sultana Murata III.

Službeno dopisništvo dviju sila, pogotovo dvoje monarha, kada je sačuvano, vjerojatno je najvrjedniji izvor za proučavanje diplomatske povijesti. Iako su procesi pisanja, slanja i primitka pisma ponekad trajali mjesecima, to je bila primarna forma diplomacije ranog novog vijeka. Ambasadori, pisari, sluge kao posrednici samo su dio kompleksne mreže diplomatske korespondencije. Značajni primatelji Elizabetinih pisama koja su sačuvana su ranije spomenuti Filip II., kraljica Škotske Marija I., francuska kraljica majka i regentica Katarina de' Medici, spomenuti vladari Rusije i Perzije, predstavnici Maroka, francuski kralj Henrik IV., njen nasljednik Jakov VI., pa čak i kineski car Wanli.⁷⁹ Brojna su Elizabetina pisma sačuvana, ali rijetka su zadržala svoj sjaj zbog nepažnje ili zuba vremena. Elizabetino pravo umijeće pisanja službenih pisama pokazalo se tijekom ekstenzivne korespondencije s Muratom III. Zanimljivo je da, za razliku od drugih interakcija sultana sa stranim silama, upravo Murat III. započinje dopisništvo, a ne Elizabeta. Prvo pismo nastaje 7. ožujka 1579., nakon peticije Harbornea Mehmed-paši, a u Englesku stiže 25. rujna putem Harbornova starijeg brata Thomasa.⁸⁰ Pismo je sačuvano u nekoliko primjeraka, a ovdje se referiram na moderni engleski prijevod službene objavljene latinske kopije koju je dobila kraljica.⁸¹ Elizabeta je pismo primila u satenskoj vreći, učvršćeno srebrnom kopčom. Murat Elizabetu službeno titulira ponavljajući i službenu formulu i tradicionalni uvod gdje stoji kako je njegov dvor otvoren za prijatelja i neprijatelja. Fokus je pisma obećanje sigurnosti engleskim agentima i trgovcima u Osmanskom Carstvu i na kopnu i na moru te zahtjev za uzvraćenim prijateljstvom. Ovakav kraj pisma poprilično je neuobičajen poznavajući tradicionalne forme osmanskih pisama. Murat piše: *let not your love and friendship be lacking (and) may your agents and your merchants never cease from coming with their wares and goods, whether by sea...or by land...carrying on trade (and then) going away [zagrada dodala S. A. Skilliter]*.⁸² Istoga dana sultan svim službenim kanalima zabranjuje maltretiranje tri engleska trgovca na povratku, kao i budućih trgovaca i agenata.⁸³ Važno je napomenuti kako Harborne nije bio jedan od trojice, već ostaje u Carigradu. Kopija ondašnjeg engleskog prijevoda sačuvana je i Hakluytovoj zbirci,⁸⁴ ali

⁷⁸ H. G. Rawlinson, *The Embassy of William Harborne to Constantinople, 1583-8* (Cambridge: Cambridge University Press, 1922), 5.

⁷⁹ Allinson, *A Monarchy of Letters*; Beem, *The Foreign Relations of Elizabeth I*, 171-175.

⁸⁰ Allinson, *A Monarchy of Letters*, 136.

⁸¹ Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey*, 49-50.

⁸² Ibid., 50.

⁸³ Ibid., 55-56.

⁸⁴ Hakluyt, *The Principal Navigations Voyages*, 169-171.

se smatra neispravnom i „čudnom“ do te razine da je postojala i sumnja u autentičnost dokumenta.⁸⁵ Elizabetin odgovor datiran je 25. listopada 1579., a pismo je pokušalo emulirati format osmanskog kako bi se pokazalo poštovanje emulacijom protokola.⁸⁶ Ipak, u samoj titulaciji značajna je rečenica kojom Elizabeta sebe opisuje kao *the most invincible and most mighty defender of the Christian faith against all kinds of idolatries, of all that live among the Christians, and falsely profess the name of Christ*.⁸⁷ Vrlo je očit naglasak na osudu štovanja ikona u svrhu približavanja islamskoj teološkoj dogmi. Murata Elizabeta oslovljava s *Most August and Invincible Prince ... most powerful ruler of the Turkish kingdom and monarch of the Oriental Empire sole and supreme above all*,⁸⁸ jasna razlika od titulacije *brother and cousin* koju bi koristila s kršćanskim vladarima poput kralja Španjolske ili Francuske. Tako istovremeno sebe distancira od Muratove „teološke obitelji“⁸⁹ dok se približava teološkim preklapanjima islama i anglikanizma. Elizabeta u pismu iskazuje svoju zahvalnost i obećava iskaz iste u budućnosti. Ona se isti dan zahvaljuje i Mustafa begu vrlo sličnim pismom.⁹⁰ Time je početni službeni kontakt ostvaren i započela je široka i vrlo uspješna korespondencija Elizabete I. i Murata III. U ovom razdoblju prije službenih privilegija poznato nam je još jedno pismo.⁹¹ Murat ga šalje 4. ožujka 1580. s ciljem obavještanja Elizabete o dolasku dvojice trgovca koji će u Engleskoj kupovati stvari za carski dvor. Harborne za vrijeme ovog dopisništva aktivno radi na finalizaciji službenog dogovora o trgovini i mogućem savezništvu.

Prije nego je Engleska realizirala svoj dogovor s Osmanskim Carstvom Mletačka Republika i Francuska su dogovore već osigurali, a slični su bili uspostavljeni i s grčkim patrijarhom u Carigradu, Dubrovačkom Republikom i Republikom Genovom. Mlečani su uspjeli dogovoriti čak devetnaest sporazuma od 1403. do 1576. Kapitulacije ili *Ahidnâme*⁹² bile su službeni dokument kojim su se od XIV. do XIX. stoljeća regulirali ugovori europskih država s islamskim.⁹³ Islamske države omogućavale su preko kapitulacija određene privilegije, poput trgovine ili imuniteta i nosile su važnost konzularnog ugovora. Značajno je da iza sebe nisu povlačile uzajamnost, tj. nije bilo obveze recipročnih privilegija. Kao pisani pravni akti nastaju u XVI. stoljeću i njihov razvoj možemo pratiti u više faza, od kojih je za Englesku bitna ona predzadnja kada se najaktivnije uključuje Francuska, a zatim i druge europske sile. Temeljni

⁸⁵ Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey*, 51.

⁸⁶ *Ibid.*, 55-56.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Allinson, *A Monarchy of Letters*, 137.

⁹⁰ Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey*, 73-74.

⁹¹ *Ibid.*, 77.

⁹² U hrvatskoj historiografiji poznatije kao *Ahdname*.

⁹³ Luka Gašparović, „Osnove sustava kapitulacija kao međunarodnih ugovora sui generis u osmanskome carstvu (XVI. – XVIII. st.)“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 59/4 (2009), 679-681.

privilegij kapitulacija bilo je osnivanje konzularnih ureda u gradovima i lukama, najčešće Carigradu. Cjelokupni sustav generalno je olakšao protok trgovaca i robe između Istoka i Europe i formirao diplomatsku bazu budućih odnosa. Engleska je svoje Kapitulacije napokon primila između 16. i 25. svibnja 1580. primarno zbog djelovanja Harbornea i već razvijene korespondencije Murata i Elizabete. Cjelokupni dokument sačuvan je u tri primjerka s prijevodima na latinski⁹⁴ i engleski.⁹⁵ Ovaj dokument osnova je anglo-osmanskih odnosa sve do Ugovora iz Lausanne (24. srpanj 1923.), što nam je poznato jer je prepisan u cijelosti pri sklapanju svakog sljedećeg ugovora tijekom stupanja na prijestolje novog monarha. Original koji je donesen Elizabeti izgubljen je, ali postoji latinski prijevod. Murat je Elizabetu obavijestio o dodjeli privilegija u pismu 21. lipnja 1580.,⁹⁶ a Elizabeta mu zahvaljuje u pismu tek 8. siječnja 1581.⁹⁷ U međuvremenu između Kapitulacija i zahvala objavljeno je puno naredbi o zabrani ometanja engleskih trgovaca i diplomata.⁹⁸ Sadržaj samih Kapitulacija možemo usporediti s francuskim iz 1569. gdje se jasno vidi kako su engleske nešto slabije u nekim dijelovima (npr. roblje, prevoditelji), ali mnogo opširnije u drugim (npr. sigurnost putovanja, zakonski okviri, broj konzula). Sveukupno Kapitulacije su uključivale 23 privilegije od kojih su prve dvije (sigurnost putovanja i sloboda od zatočeništva) specifične za Engleze, a ostale su usporedive s francuskom verzijom iz 1569. Osmansko Carstvo time se otvara za englesko tržište.

Za vrijeme boravka Williama Harbornea u Carigradu za engleski uspjeh u njihovim trgovačko-diplomatskim nakanama postojale su brojne prepreke, ponajviše u obliku drugih stranih ambasadora i predstavnika. Francuska i Mletačka Republika, pod čijim patronatom i zastavom Englezi do tada trguju, postaju izričito defenzivni, a i druge sile poput Svetog Rimskog Carstva prosvjeduju protiv engleskog uključivanja u levantinsku trgovinu. Engleski brodovi u Mediteranu, pogotovo u osmanskim lukama, ugrozili bi profitabilnu trgovinu Francuza i Mlečana. Francusko-osmanski odnosi nisu bili dobri još od ustoličenja Murata III. jer Francuzi, zbog svojih internih problema, nisu imali vremena niti povoda čestitati novom sultanu i time obnoviti Kapitulacije iz 1569. godine. U Carigradu je tada kao francuski ambasador služio Jacques de Germigny koji je bio dobro upoznat s Harbornovim nastojanjima i pokušao ih usporiti, ako ne i spriječiti. Mlečani su u razdoblju prije engleskih kapitulacija bili puno opušteniji od Francuza, ali i to se brzo mijenja. Ubrzo nakon službene objave kapitulacija s Engleskom Germigny se aktivirao jer je htio obnoviti francuske kapitulacije ili ukinuti engleske zato što su sadržavale više nego je Francuska dobila 1569. (glavni problem je bila sigurnost putovanja morem i kopnom). Francuski kralj Henrik III. u pismu sultanu⁹⁹ početkom

⁹⁴ Hakluyt, *The Principal Navigations Voyages*, 178-189.

⁹⁵ Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey*, 86-89.

⁹⁶ Ibid., 115-116.

⁹⁷ Ibid., 142-143.

⁹⁸ Ibid., 105-111.

⁹⁹ Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey*, 139-141.

1581. traži obnovu kapitulacija, ali ne spominje Engleze.¹⁰⁰ Kapitulacije¹⁰¹ su konačno odobrene u srpnju 1581. i sada su uključivale sve privilegije kao i engleske. Germigny se i dalje trudio što više potkopati Harbornea, ali uz gotovo nikakav uspjeh jer Harborne je čak uspio osigurati smanjivanje carinskih taksi.¹⁰² Engleska je tako učvrstila svoj položaj na Levantu bez ikakve značajnije prijetnje od europske konkurencije. Harborne je u travnju 1583. i službeno¹⁰³ proglašen prvim engleskim ambasadorom u Osmanskom Carstvu nakon puno muke i izvlačenja iz raznih dugovanja.¹⁰⁴ Nastavio je uspješno služiti Engleskoj u Carigradu sve do 1587. kada mu je napokon dopušten povratak kući.¹⁰⁵ Na poziciji ambasadora nasljeđuje ga dugogodišnja desna ruka i glavni tajnik Edward Barton (c 1562.–1598.). U mirovini Harborne i dalje aktivno sudjeluje u radu trgovačke kompanije pišući brojne savjete i memorandumne. Umire u blizini svog rodnog mjesta u Norfolku 1617., a pokopan je ispod epitafa u kojem se spominje njegovo životno djelo, ambasada u službi Elizabete.¹⁰⁶

Nakon što je trgovački dio englesko-osmanskih odnosa čvrsto uspostavljen, zadaća novog ambasadora bila je primarno politička. U jeku jačanja španjolsko-engleskih animoziteta, Elizabeta i njeni savjetnici okreću se novom „prijatelju“ na istoku u potrazi za vojnim savezništvom. Ekstenzivno istraživanje S. A. Skilliter *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte: 1588-1598.* iz 1922. primarna je literatura i zbirka izvora za razdoblje Baronovog djelovanja u Osmanskom Carstvu. Za Edwarda Bartona prvi put čujemo u srpnju 1584. kada postaje glavni zadužen za trgovinske veze u Tripoliju, Tunisu i Alžiru.¹⁰⁷ Iz drugih izvora znamo da već s dvadeset godina od 1582. radi za Harbornea. S napunjenih dvadeset i šest, ostavljen je u Carigradu s ciljem zaštite engleskih trgovačkih, diplomatskih i političkih pitanja nakon što mu nadređeni odlazi u mirovinu 13. kolovoza 1588. godine.¹⁰⁸ Sa završenom srednjom školom i petogodišnjim iskustvom u Osmanskom Carstvu, jedino pod mentorstvom samog Harbornea, postaje najviši predstavnik engleske Krune na Levantu. Tijekom putovanja po lukama i gradovima Levanta naučio je turski i prijatelji se s nekim od najviših službenika Porte poput visokog admirala Kılıç Ali-paše (Uluj Ali), velikog vezira Sijavuš-paše

¹⁰⁰ Vjerojatno zbog još uvijek aktivnih pregovora o braku između Elizabete I. brata Henrika III.

¹⁰¹ Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey*, 170 -171

¹⁰² Alfred C. Wood, *A History Of The Levant Company* (London: Frank Cass & Co Ltd, 1964), 14.

¹⁰³ Elizabeta je postupak pokrenula već krajem 1582. kao što vidimo iz Hakluyt, *The Principal Navigations Voyages*, 221-223.

¹⁰⁴ Susan A. Skilliter, *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte: 1588-1598* (Manchester: University of Manchester, 1965), 2-3.

¹⁰⁵ Ibid., 6.

¹⁰⁶ Rawlinson, *The Embassy of William Harborne to Constantinople*, 1583-8., 27.

¹⁰⁷ Skilliter, *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte*, 4.

¹⁰⁸ Ibid., 10.

Kanjžanina i sultanova mentora Seadeddina.¹⁰⁹ Službeno postaje ambasador engleske kraljice tek u listopadu 1593., a do tada je bio poznat diljem Levanta kao „engleski agent“. Kao Harborneov nastavljaj s ciljem sprječavanja obnove primirja Španjolske i Osmanskog Carstva iz 1581. dobio je uputstva da nagovori sultana da pošalje mornaricu u pomoć simultanim napadima na Apuliju, Kalabriju i Kataloniju istovremeno kada bi Englezi napali s Atlantika.¹¹⁰ Harborne je dobio uputstva od Walsinghama u proljeće 1585., ali ih nije uspio ispuniti prije svog odlaska. Barton u početku poručuje neke uspjehe poput manipulacije Porte kako bi otjerali španjolske agente. Ipak, nije bio dovoljno učinkovit, a ni osmanska strana nije bila spremna pomoći. U ljeto 1588. španjolska armada kreće prema Engleskoj, ali je odlučno uništena. Sretne vijesti Barton je priopćio Muratu u prvoj od svojih pet peticija 10. prosinca 1588.¹¹¹ Iz svih peticija jasno se vidi engleska antikatolička agenda u Carigradu i putevi kojima su htjeli prodrijeti do sultana. Najčešće je bilo, već spomenuto, prenaplašavanje konfesionalnih jednakosti islama i anglikanizma, posebno ikonoklazam. Španjolci su bili uporni i nastavili su slati predstavnike u Carigrad, ali engleska vanjska politika bila je dovoljno uspješna u sprječavanju dobrih odnosa. Barton je sudjelovao i u osmanskoj diplomaciji s Poljskom i Francuskom, o svemu obavještavajući kraljicu.¹¹² U ovo vrijeme dopisništvo Elizabete i najviših instanci osmanske vlasti uključujući sultana i vezira se nastavlja, ali preko Bartona. S obzirom da je dostava pisama bila vrlo spori proces, Barton je u nekoliko slučajeva morao na vlastitu ruku ne predati kraljičino pismo ili ga izmijeniti u svrhu trenutne diplomacije na terenu.¹¹³ Na vrhuncu Bartonova utjecaja u Carigradu 16. siječnja 1595. umire Murat III. Uobičajeno je bilo čestitati na ustoličenju novog sultana Mehmeda III. i poslati raskošan dar. Situacija 1595. nije to dozvoljavala jer je Engleska upravo poslala poklon na osmanski dvor manje od godine dana prije sultanove smrti. Poklon je bio nužan, ne samo kao odraz dobre volje i prijateljstva, već i kao način kojim bi se ustoličio prisutni ambasador, Barton. Sam Mehmed je poslao pismo¹¹⁴ Elizabeti kako bi ju obavijestio o svom ustoličenju, a ona mu brzo odgovara uz obećanje o dolasku poklona u budućnosti i zamolbu da engleski trgovci do tada ne izgube privilegije dane kapitulacijama. Čini se kako je novi sultan htio održati dobre odnose što nam je vidljivo iz triju fermama kojima se potvrđuju određena prava nekim engleskim trgovcima.¹¹⁵ Ovakav dobar nastavak dugogodišnjeg prijateljstva zasigurno je bio utjecaj sultanove majke s kojom je Elizabeta razvila vrlo opsežnu korespondenciju i razmjenu poklona, a i sam

¹⁰⁹ Ibid., 11.

¹¹⁰ Roy, *The Anglo-Ottoman Encounter*, 35-36.

¹¹¹ Skilliter, *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte*, 120.

¹¹² Ibid., 23-32.

¹¹³ Ibid., 74.

¹¹⁴ Ibid., 159.

¹¹⁵ Skilliter, *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte*, 91.

Barton je navodno bio u dobrim odnosima sa sultanijom. Uvidjevši uspjeh diplomatsko-trgovačkih veza u Carigradu i diljem osmanskog područja 1592., osniva se Levantska kompanija u kojoj se ujedinjaju trgovci i investitori Mletačke kompanije (iz 1583.) s onima iz Osmanskog Carstva. Edward Osborne postavljen je kao glavni guverner i do kraja stoljeća uspijevaju godišnje izvoziti tkanine diljem Mediterana u iznosu od 150 000 funti.¹¹⁶ Novi poklon za sultana iz Engleske nije stizao pa se Barton na sve moguće načine morao dodvoriti Mehmedu. Čak ga i prati na vojnu kampanju u Ugarsku u lipnju 1596. godine. Tamo prisustvuje opsadi i osvajanju Egera između 21. rujna i 12. listopada i sve svoje doživljaje zapisuje i šalje kraljici.¹¹⁷ Barton nikad nije bio službeno verificiran od sultana zbog raznih odgađanja i 28. siječnja 1598. iznenadno umire od dizenterije. Nasljeđuje ga Henry Lello koji nije bio ni približno vješt, što se očituje u nadimku koji je dobio od kolega – *Fog* (Magla).¹¹⁸ Lello je konačno 28. kolovoza 1599. primio engleski poklon koji je ubrzo uručen sultanu i kapitulacije su produljene krajem 1600. godine. U periodu između kapitulacija trgovci nisu osjetili previše problema, upravo zbog intervencija Bartona i sultanovih fermana. Poklon koji je konačno razveselio sultana i potvrdio englesko prijateljstvo bile su fascinantne orgulje koje je izradio, sastavio i dostavio već spomenuti Thomas Dallam. Toliko je bio uspješan da ga je sultan htio svim snagama natjerati da ostane, čak mu nudeći najbolje djevice i novac.¹¹⁹ Lello je ostao na poziciji ambasadora sve do 1606. i njegove zadaće su bile samo formalnosti u usporedbi s prethodnicima. Levantska kompanija preživjela je do sredine XIX. stoljeća i smatra se temeljem Istočno indijske kompanije koja nastaje 1600.¹²⁰

Osmansko Carstvo i Levantska kompanija bili su osnova engleske vanjske politike i glavni izvor kulturnog uvoza o čemu će riječi biti kasnije. Ipak, prije Osmanskog Carstva Englezi su pokušali stvoriti jednako moćnu kompaniju u Maroku koja bi pokrivala čitavo područje Magreba, tada poznato kao *Barbary coast* (Berberska obala). Najpreglednija analiza trgovine s Marokom u vrijeme Elizabete dostupna je u *Studies in Elizabethan Foreign Trade* iz 1968. T. S. Willana. Odnos s Marokom počeo je nešto ranije, ali iz istih temelja, zajednički neprijatelj bila i je Španjolska. Početak odnosa možemo pratiti za vrijeme sultana Abd al-Malika (1576.–1578.), ali njegova pogibija u „Bitci troje kraljeva“¹²¹ te je početne odnose zaustavila. Trgovina je bila neregulirana, što je stvaralo probleme za sve uključene. Tek 1585. formirana je Berberska

¹¹⁶ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 204.

¹¹⁷ Skilliter, *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte*, 166-168.

¹¹⁸ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 217.

¹¹⁹ Thomas Dallam. *A briefe Relation of my Travel...* (London: Hakluyt Society, 1893)

¹²⁰ Wood, *A History Of The Levant Company*, 31.

¹²¹ Poznata kao Bitka kod Alcácer Quibira ili Bitka kod Wadi al-Makhazin – 4. kolovoz 1578. Tri kralja su Abd al-Malik, portugalski kralj Sebastijan I. i bivši sultan Maroka i nećak Abd al-Malika Abdallah Mohammed.

kompanija.¹²² Sljedeći sultan Ahmad al-Mansur (1578.-1603) nakon poraza Armade bio je uvjeren u engleske sposobnosti te kreću novi pokušaji vojnog savezništva. Marokanska diplomacija bila je isprepletana u političke događaje portugalskog trona kao i unutarnja previranja Marokanaca. Trgovina je unatoč svemu bila uspješna, pogotovo šećera. Tijekom 1565/6. uvezeno je 18 000 funti šećera, a taj broj krajem stoljeća raste na 100 000.¹²³ Marokanski ambasadori poput Ahmad ibn Qasima, Fakhr al-Dina i Abd el-Ouaheda pristizali su u Englesku tijekom pregovora, a Muhammad al-Annuri¹²⁴ čak se dva puta susreo s Elizabetom.¹²⁵ U ljeto 1600. u Londonu su se sastali predstavnici Berberske kompanije i 16 članova Marokanske delegacije na čelu s al-Annurijem. Za mnoge Engleze ovo je bio prvi susret s muslimanima, a navodno je impozantna figura al-Annurija postala inspiracija za Othella Williama Shakespearea.¹²⁶ Konačni dogovor u vezi vojne pomoći Maroku protiv Španjolske nije postignut jer su 1603. umrla oba monarha.

4. Kultura

Vjerojatno najrazvijeniji i najpopularniji elementi orijentalne kulture koji su godinama uvažani u Europu, kopirani i imitirani bile su razne vrste tekstila, uzoraka, motiva i stvari koje su se od istih proizvodile, poput tepiha, tapisona, odjeće, turbana i slično. Većina takvih osmanskih stvari koja nam je i preostala iz razdoblja XVI. i XVII. stoljeća dolazi iz imućnijih kućanstava u kojima su kuće bile prepune tepiha i jastuka.¹²⁷ Materijali za izradu bilo koje vrste tkanine dolazili su iz područja diljem Osmanskog Carstva, a i izvan njega. Svila, pamuk, saten, koža, lan, baršun, vuna i ostali materijali bili su u konstantnoj cirkulaciji diljem Carstva, a centralna lokacija za manufakture istih bila je u gradu Bursi. Kultura pletenja, šivanja i drugih vrsta obrta povezanih s tkaninom nije bila osmanska inovacija već kulminacija kultura sa širokog područja od Fesa do Agre, od Meke do Karakoruma. Stilovi i motivi na tkaninama su se također razlikovali po regijama i razvijali kroz godine. Najčešći motivi koje zamjećujemo su razne biljke, pogotovo cvijeće, svatko sa svojom poznatom simbolikom. Karanfili su tako predstavljali novi život, dok su tulipani predstavljali ljubav, rast i milosrđe.¹²⁸ Popularni su bili i životinjski motivi, primarno u Perziji i Indiji, dok su geometrijski i apstraktni motivi, bez posebnog dubljeg značaja bili popularniji u Anatoliji.¹²⁹ Islam je, naravno, imao veliku

¹²² T.S. Willan, *Studies in Elizabethan Foreign Trade* (Manchester: Manchester University Press, 1968), 163.

¹²³ Ibid., 314-315.

¹²⁴ Punog imena Abd el-Ouahed ben Messaoud ben Mohammed Anoun.

¹²⁵ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 258-260.

¹²⁶ Ibid., 274.

¹²⁷ Suraiya Faroqhi, *Subjects of the Sultan: culture and daily life in the Ottoman Empire* (London: I. B. Tauris Publishers, 2000), 152.

¹²⁸ Katie Sue Sisneros, *Turkish Rugs on English Walls: 16th-Century Trade between England and the Islamic World* (Minneapolis: Minneapolis Institute of Art, 2019./20)

ulogu u prikazima na svim vrstama tkanina. Arapski, kao jezik islama, često je bio stiliziran u razne oblike, poput modifikacije arapskih slova za tulipan u obliku božjeg imena.¹³⁰ Tepisi su bili najviše raširena umjetnost s gotovo nebrojenim stilovima i materijalima. U domu osmanskog dobrostojećeg čovjeka nitko nije ulazio u cipelama ili bilo kojoj drugoj obući s ceste jer su gotovo svi podovi prekriveni vezanim tepisima (*kilim*).¹³¹ Tepisima se ukrašavaju i zidovi, a tkanine prekrivaju jastuke, sjedala, ormare i sav drugi namještaj. Na taj su se način pokazivali status i bogatstvo. Tepih je vršio i bitnu funkciju u džamijama kao mjestima okupljanja i molitve, ali ti tepisi su se puno češće trošili. Za razliku od Europe gdje je arhitektura pokazivala status, u Osmanskom Carstvu tu ulogu primarno ima „arhitektura osobe“ – odjeća, kočija, konj, kućne dekoracije, sluge i sl.¹³² Odjeća Osmanskog Carstva je karakteristično uključivala široke hlače za jahanje, veste i jakne koje se otvaraju sprijeda, razni asoar i pokrivala za glavu. Upravo su pokrivala za glavu i asoar bili ti koji razlikuju spolove, a ne ostala odjeća.¹³³ Slojevitost odjeće, kvaliteta materijala, uzorci i boje razlikovali su slojeve društva i religijske podjele unutar društva. Turbani su bili za muslimanske muškarce, a veo za muslimanske žene. Boje i materijali ovdje su također dijelili muslimane od nemuslimana. Kršćanima je dopušten plavi turban, židovima žuti, muslimanima bijeli uz iznimku sejjida¹³⁴ koji nose zelene.¹³⁵ Tako je osmanska odjeća vrlo rigidno regulirana i time manje podložna promjeni i transformaciji. Postojao je i službeni zakon kojim sultan propisuje zabranu nošenja „franačke“, tj. europske, odjeće.¹³⁶ Kaputi i hlače također su bili česti elementi osmanske svakodnevice, puno prije nego u Europi. Slojevitost odijevanja u tom je razdoblju bila najdistinktivniji element odjeće Osmanlija.

Intenzivna trgovina Engleza i Osmanlija proizvela je pravu eksploziju uvoza luksuza. Englezi su uvozili vunu, pamuk, svilu, sirovu i obrađenu, gotove tepihe i jastuke, razne boje i pigmente za tkanine, moher, pređu, a izvezili gotovu tkaninu, kožu, pa čak i gotovu vunenu odjeću za janjičarske postrojbe.¹³⁷ Najtraženiji uvozni proizvod bili su tepisi i sve njegove podvrste. Za razliku od oca i nasljednika, Elizabeta na svojim portretima, kao što ćemo vidjeti, nije imala toliko tepiha. U početku tepisi dolaze kao česti pokloni kao posljedica

¹²⁹ Faroqhi, *Subjects of the Sultan*, 154.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Faroqhi, *Subjects of the Sultan*, 152.

¹³² Leslie P. Peirce, *The material world: Ideologies and ordinary things* (New York: University Press, 2007), 222.

¹³³ Charlotte Jirousek, *Ottoman Influences in Western Dress* (Istanbul: Eren Publishing, 2005), 2.

¹³⁴ Potomci proroka Muhameda.

¹³⁵ Matar, *Renaissance England and the Turban*, 44-45.; Jirousek, *Ottoman Influences in Western Dress*, 3.

¹³⁶ Matar, *Renaissance England and the Turban*, 46-48.

¹³⁷ MacLean, *Britain and the Islamic World*, 199.; Despina Vlami, *Trading with the Ottomans: The Levant Company in the Middle East* (New York: I.B.Tauris & Co. Ltd, 2015), 87.

diplomacije, ali nakon otvaranja trgovine dolaze mnogo češće. Znamo da je 1588. pet brodova uvezlo 13 *Turkish rugs*,¹³⁸ a iste godine Robert Dudley, grof od Leicestera (1532.–1588.) u svojoj kolekciji već ima osamdeset i pet raznih vrsta tekstila iz Osmanskog Carstva ili Perzije.¹³⁹ Krajem stoljeća tepisi počinju dolaziti i iz Mogulskog Carstva, također preko osmanskih luka. Englezi ubrzo počinju raditi domaće kopije. U početku se kopirao stil i motivi, ali kasnije se kopiraju svi čvorovi uz razliku nedovoljnog stiskanja, pa kopije često izgledaju rastegnuto.¹⁴⁰ U svoje kopije počinju dodavati lokalne elemente poput heraldičkih obilježja lokalnog plemstva ili naručitelja.¹⁴¹ Razlike su postojale i u bojama jer su Osmanlije preferirali crvenu ili plavu, a Englezima je draža zelena. U svrhu poboljšanja trgovine umjetnici i obrtnici Osmanskog Carstva počinju modificirati proizvode koji se izvoze kako bi što bolje odgovarali kupcima diljem Europe. Nakon prijelaza stoljeća raste potražnja za svilom i proizvodima od nje, a do tada su materijale tepiha diktirali osmanski obrtnici. Vrlo česta uvozna roba bile su i boje kojima se ukrašavaju razne tkanine. Najdraže boje Engleza su bili tzv. *logwood* (*Haematoxylum campechianum*) koji je proizvodio tamnoljubičastu i vrsta uši (*Dactylopius coccus-Cochineal*) koja je proizvodila tamnocrvenu.¹⁴² Obje su se uvezile iz Novog svijeta preko Španjolske, pa je Elizabeta ubrzo zabranila uvoz u svrhu sprječavanja španjolskog bogaćenja. Alternativa koju su brzo zavoljeli bio je indigo (*Indigofera tinctoria*) iz Afrike, Bliskog istoka i ostatka Azije. Ljubav prema indigu postaje tolika da neki Englezi putovanjem u Perziju pokušavaju izučiti proizvodnju indiga ili ga čak ukrasti.¹⁴³

Razne vrste već spomenutih sirovina i gotovih tkanina, Englezi su najčešće sami pretvarali u odjeću. To je gotovo ekskluzivno bila odjeća elitnih slojeva za posebne prigode, portretiranje ili samo kao znak prestiža. Prvi Europljani, pa tako i Englezi, koji oblače orijentalnu odjeću su putnici. Odijevanjem u tradicionalnu odjeću Osmanskog Carstva i drugih regija, putnici stječu sigurnost i jednostavnost putovanja, razgovora, poslovanja i diplomacije. Najintrigantnija i najskuplja odjeća poklanja se kao ceremonijalni dar još od XV. stoljeća.¹⁴⁴ Elizabeta je također primila brojne komade odjeće i nakita, većinom od sultanije Safiye . Glavni medij transfera odjeće i odjevnih elemenata, ipak su bili trgovci. Roba putuje zajedno s njima, kopira se pri dolasku u Englesku i postaje statusni simbol, memento dalekog putovanja, suvenir za sunarodnjake. Moda se oduvijek preuzimala iz centara moći, pa čak i onih neprijateljskih. Cijela Europa tako kroz rani novi vijek emulira orijentalne stilove prisutne kod Osmanlija. Najočitiiji preuzeti element jest krzno na obrubima odjeće koje se vidi među europskim i engleskim elitama već nakon XV. sto-

¹³⁸ Sweetman, *The Oriental Obsession*, 16.

¹³⁹ Sisneros, *Turkish Rugs on English Walls*

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ibid.; Sweetman, *The Oriental Obsession*, 16.

¹⁴² Sisneros, *Turkish Rugs on English Walls*

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Jirousek, *Ottoman Influences in Western Dress*, 4.

ljeća.¹⁴⁵ Kaputi s dugmadi su, također, novitet naspram dotadašnjih broševa, igli ili vezica koje drže kapute. Moderno muško odijelo, hlače, kaputi, prsluci, majice i okovratnici (vrsta proto-kravate) također su nastali zbog orijentalnih utjecaja.¹⁴⁶ Do tog perioda dubleti i tunike bili su primarna muška moda Europe. Što se tiče ženske mode, ona dolazi malo kasnije – kasno XVII. i XVIII. stoljeće.¹⁴⁷ Primarno su mjesto doticanja lučni gradovi gdje postoje kontakti već krajem XVI. stoljeća. Turban u priči o odjeći ima posebno mjesto. Već smo kroz europske predodžbe muslimana u povijesti vidjeli njegovu značajnu simboličnu ulogu i personifikaciju jednog odjavnog predmeta s čitavom religijom i kulturom kao i sve njene pripisane iskrivljene slike. Putnici koji su se htjeli asimilirati najčešće samo odijevaju prigodni turban – plavi. Vrlo često se poklanjaju, a ubrzo postaju dekorativni predmet engleskih elita kojim se očituje poznavanje svijeta i status u društvu. Osim turbana u Europu dolaze i druga orijentalna pokrivala za glavu preko Venecije i Genove, ali u Engleskoj ništa nije bilo popularno kao turban. Tamo se ubrzo stvara termin *to be turbaned* kojim se označava konverzija i obrezivanje.¹⁴⁸

Kraljica je također vrlo brzo prigrlila novu modu jer je i ranije sama voljela kostime te je gotovo svaki dan nosila modu druge države. Najdraža joj je bila talijanska moda, ali ni orijentalna joj nije bila strana. Najjasniji je dokaz to što na portretima prije kapitulacija nikada nema dugmad, a kasnije ih nosi. Brojni predmeti u njenom ormaru bili su darovi Safiye ili jednog od sultana. Na dvoru je već od ranije bila prisutna neka vrsta kulta štovanja kraljice, a moda je pogotovo bila dio toga. Tko god je mogao, imitirao je kraljicu i njezine ekstravagantne i egzotične kostime. Poznato nam je da u razdoblju između 1590. i 1630. broj žena koje nose svilu raste s 300 na 14 000.¹⁴⁹ Vrlo je očito da je orijentalna moda, specifično osmanska, jako izražajno utjecala na englesku, ali obratno takvu situaciju ne možemo pratiti sve do kraja XVII. stoljeća. Prihvatanje europske mode u Osmanskom Carstvu bilo je i pod utjecajem puno više sila kroz puno dulji period. Jedini pravi primjer u elizabetanskom dobu su, već spomenute, odore janjičara koje su izrađene od engleske vune.¹⁵⁰

Vizualna umjetnost Orijenta, pogotovo slikarstvo u svim svojim formama, bila je veoma razvijena na drugačije načine od umjetnosti europske renesanse. Pod utjecajem islama, slikarstvo se razvija u propisanim formama, ali s velikim umjetničkim slobodama. U Osmanskom Carstvu najreprezentativnija vrsta slikarstva bile su poznate osmanske minijature, čiji razvoj možemo vrlo jasno pratiti od XIII. do XVIII. stoljeća pod utjecajem raznih narod-

¹⁴⁵ Ibid., 7.

¹⁴⁶ Jirousek, *Ottoman Influences in Western Dress*, 9-10.

¹⁴⁷ Onur Inal, *Women's Fashions in Transition Ottoman Borderlands and the Anglo-Ottoman Exchange of Costumes* (Journal of World History, Vol. 22, No. 2, 2011), 251-252.

¹⁴⁸ Matar, *Renaissance England and the Turban*, 42.

¹⁴⁹ MacLean, *Britain and the Islamic World*, 209.

¹⁵⁰ April Donahue, *Cultural Consequences: The Experiences En-converted* (Providence: Rhode Island College, Department of Educational Studies, 2018), 4.

nih kultura, posebno arapske i turske. Religijska cenzura već je dobro poznata tema, pa ju nije potrebno objašnjavati. Zakoni su bili posebno oštri naspram proroka Muhameda i reprezentacija Boga, ali ni drugi proroci islama (poput Isusa – *Isu*) nisu bili dopuštena tematika umjetničke reprezentacije. Takva vrsta ograničenja muslimanske umjetnike usmjerava k razvijanju veoma slikovite kaligrafije i prikaza imena proroka, drugih osoba iz vjerske povijesti, pa i samih citata Kur'ana na najrazličitije načine. U Osmanskom Carstvu sličnu vrstu slikovne reprezentacije možemo uočiti u stiliziranim tužrama¹⁵¹ sultana. Neke su bile samo detaljan prikaz punog imena sultana sa svim honorificima, dok su neke uključivale prave vizualne elemente i tako više izgledaju kao slike nego potpisi. Najčešći motiv orijentalne umjetnosti bila je, kao i u tekstu, priroda, posebno razno cvijeće. U Osmanskom Carstvu poseban utjecaj na prisutnost motiva tulipana imao je crtač manuskripta i ilustrator Kara Memi.¹⁵² Kao što smo zamijetili u ranijim poglavljima, Osmanlije su bili posebno fascinirani žarkim bojama, posebno svijetlo crvenom i plavom.

Elizabetansko razdoblje prije kontakta s islamom nije značajno izmijenilo dotadašnje prakse. Poznati su nam brojni portreti tog razdoblja i većina ih prati modu i umjetnički stil tudorske Engleske. Gotovo svi portretirani su iz elitnih slojeva društva, a portrete im krasi orijentalni tepisi, ukrasi na zidovima, pa čak i odjeća i nakit. Upravo zbog svojih brojnih portreta i prepoznatljiva izgleda, Elizabeta je postala i ostala najprepoznatljiviji monarh u povijesti Engleske, ako ne i šire.

Nakon početka kontakata s islamom, prvenstveno preko Osmanskog Carstva, u Englesku se počinju prenositi i elementi islamske umjetnosti. Nisu nam poznati primjeri direktnog prijenosa materijalnih slika, kaligrafije ili druge vrste vizualne umjetnosti iz Osmanskog Carstva u Englesku, ali je moguće primijetiti utjecaj tog kontakta na slike i drugu umjetnost druge polovice elizabetanskog razdoblja. Ovakav kulturni transfer zapravo je samo bio nastavak već prisutnog fenomena i stila umjetnosti diljem Europe, poznatog pod terminom *Orientalis*, *Turquerie* ili *Arabesque* u kojem se prikazuju orijentalne teme, inkorporiraju orijentalni objekti ili motivi ili kopiraju orijentalni stilovi.¹⁵³ Diljem palača i domova europskih, pa i engleskih elita, počinju se pojavljivati portreti sultana i drugih islamskih vladara u vrlo stereotipnoj i *cliché* reprezentaciji. Zanimljivo je kako se nakon kapitulacija na portretima brojnih Engleza, kao i na pejzažnim slikama i medaljama, češće pojavljuju konji, posebno *Arabians*, *Barbs and Turks* – pasmine očitog orijentalnog porijekla.¹⁵⁴ Portretima se ubrzo širi roba uvezena s Levanta poput bisera, dijamanta, safira, svile, brokata, damasta, raznih novih tepiha i tapisona, pozadinskih vezova, lončarstva i slično.¹⁵⁵ Najbolji primjer toga ponovno je sama kraljica na čijim portretima sada možemo uočiti gotovo sve navedeno, ali i dugmad koja do

¹⁵¹ Kaligrafski amblem ili potpis osmanskog sultana. Monogram.

¹⁵² Sisneros, *Turkish Rugs on English Walls*.

¹⁵³ Sweetman, *The Oriental Obsession*, 1.

¹⁵⁴ MacLean, *Britain and the Islamic World*, 223.

¹⁵⁵ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 205.

tada nije postojala. Kolekcija istih portreta nastalih nakon pobjede nad Španjolicima, poznatih kao *The Armada Portraits*, pokazuju kraljicu s mnogo više dragog kamenja koje povjesničari umjetnosti i drugi znanstvenici pripisuju kontaktu s Levantom.¹⁵⁶

Posebno popularna vrsta vizualne umjetnosti koju je bitno napomenuti bile su vezene tapiserije. Iako su to zapravo tkanine pletene s određenom slikom u vidu, ovdje će se proučavati kao slikovne reprezentacije jer su puno bliže tome, nego tepisima ili drugim ukrasnim tkaninama. Razne tapiserije postojale su diljem Europe još od srednjeg vijeka, ali u ranom novom vijeku, zbog rastuće „turske prijetnje“, sve više poprimaju ulogu narativnog elementa europskih osvajanja i, češće, obrane. Odličan je primjer toga niz tapiserija poznatih kao *Conquest of Tunis* (Osvajanje Tunisa) koje prikazuju pobjede cara Karla V. protiv „Turaka“ u ljeto 1535.¹⁵⁷ Kolekcija tapiserija svečano je otkrivena 1554. uoči vjenčanja Marije I. i Filipa II. U Elizabetino vrijeme, tapiserije su poprimile pomalo jednostavnije prizore, neke su bile pejzažne, druge heraldičke. Brojne tapiserije sačuvane su u kolekciji već spomenute Bess of Hardwick, a jedna od njih poznata kao *Faith and Mahomet*. Na vezu se jasno vide dvije figure, od kojih je jedna očigledno kraljica Elizabeta prikazana kao personifikacija vjere (natpis FIDES i bijeli križ), dok je druga figura protumačena kao prorok Muhamed koji pod njom kleči.

Prehrana i kultura hranjenja jedno je od specifičnih dijelova svakodnevice svakog naroda i u ranom novom vijeku dostupnost i količina hrane ovisi o materijalnim mogućnostima. Kruh je bio osnova života diljem Anatolije, a većina se pekla iz žita uz iznimke ječma i raža u rijetkim slučajevima. Osim kruha, kaše od prosa ili žita također su bile česte, dok su tjestenina i riža bile rijetkost.¹⁵⁸ Što se tiče mesa i ribe u Osmanskom Carstvu, primarne namirnice bile su ovce i koze te razne vrste ribe, pogotovo u Carigradu. Povrće koje su često koristili ne razlikuje se previše od europskog, ali je voće zato mnogo raznovrsnije. Breskve, marelice, datulje, dinje i drugo voće bilo je cijenjeno diljem Carstva, a neke vrste uključivale su i razvijenu agronomsku podjelu (npr. jedanaest vrsta krušaka).¹⁵⁹ Posebno značajne i karakteristične za islamsko društvo bile su različite vrste slastica. Sirovine za proizvodnju šećera dolaze najviše iz Egipta ili s Cipra od kojih se diljem Carstva proizvode razne slastice poput vrste pekmeza (*reçel*), raznih pića od voća i šećera, baklave i halve. Većina ovih slastica je i u Osmanskom Carstvu bila za urbane elite ili čak sam vrh društvene ljestvice.¹⁶⁰ Kava i duhan također su bili specifičnosti islamskog života povezanih s hranom i kultura oko njih se značajno razvila. Također su nam poznate razne kulturne manifestacije povezane s hranom i pićem, kao i dnevni rituali, osobito elitnog dijela društva, npr. obrezivanje prinčeva. Potrebno je naglasiti kako je kultura gostoprimstva i uljudnosti prema gostima,

¹⁵⁶ Arnold, *Queen Elizabeths Wardrobe Unlocked*, 33-40.

¹⁵⁷ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 16-18.

¹⁵⁸ Faroqhi, *Subjects of the Sultan*, 205-206.

¹⁵⁹ Ibid., 209-210.

¹⁶⁰ Faroqhi, *Subjects of the Sultan*, 211-213.

domaćim ili stranim, bila na mnogo većoj razini nego ikada do tada u Europi. Što se tiče posuđa i pribora za jelo, potrebno je naglasiti umjetničku vrijednost nekih predmeta, pogotovo keramike iz Iznika. Cvijeće, šarene i jarke boje i ovdje su zajednička karakteristika umjetnosti na keramici. Svi već spomenuti motivi, stilovi i simbolika u drugim vrstama umjetnosti, prisutni su i pri izradi posuđa. Mnogo ovih stilova i motiva koje osmanski obrtnici i umjetnici koriste na keramici možemo pratiti kao kulturnu posuđenicu s Dalekog istoka, pogotovo iz Kine.¹⁶¹

Većina spomenutih karakteristika nastavila se u ranoj Elizabetinoj vladavini. Srebrnina je ostala najvrjedniji dio posuđa, a sada se češće uvozi iz Novog svijeta, dok vilice dolaze iz Italije.¹⁶² Začini postaju cjenjeniji nego prije, ali još uvijek nisu jako dostupni, čak niti za elite. Na primjer, manje od pola kile cimeta koštalo je preko deset funti, dok je đumbir dosezao i trinaest funti.¹⁶³ Meso i kruh ostaju najčešća hrana na dvoru, ali i među pukom. Situacija je bila nešto bolja nego u Europi ovog razdoblja što vidimo iz količine hrane koja je ostala nakon gozbi te je prosljeđivana slugama, a i njima je gotovo uvijek ostalo, pa to odlazi sirotinji. Sačuvan je jelovnik jednog kraljičinog banketa iz 1576.,¹⁶⁴ a čini se da repertoar nije puno varirao od zabave do zabave. Prvi slijed uključivao je izbor govedine, ovčetine, teletine, labuda, guske, kokoši, damana (mali glodavci – pećinari), voća i raznog pića. Drugi slijed uključuje janjetinu, fazana, kokote, piletinu, golubove i ševe uz prilog putra i popečaka. Deserti su bili rijetki i gotovo nepostojeći u ovom razdoblju vladavine. Poznato nam je da je kraljica već u ovom periodu bila veliki ljubitelj šećera i njegovih tvorevina, a šećer se koristio i kao vrlo skupi poklon u posebnim prigodama. Možemo zamijetiti kako elizabetanci nisu bili pretjerani ljubitelji povrća, a i voće je bilo rijetko i neraznovrsno.

Nakon uspostave diplomatskih i trgovačkih odnosa s Marokom i Osman-skim Carstvom u Englesku počinju stizati šećer, kava, čaj, duhan, ribiz, grožđice, slatka vina, ulje, začini raznih vrsta (cimet, muškatni oraščić, kurkuma itd.), datulje, pistacije, masline i brojne druge prehrambene namirnice. Također stižu tanjuri, zdjele, dekorativne vilice i noževi, vrčevi, krigle, poklopci i razne druge vrste kućnih potrepština vezanih za prehranu. Vjerojatno najutjecajniji uvoz bio je šećer u raznim formama. Najčešće je dolazio iz Maroka kao sirovina, pa je pakiran u stošce. U početnim godinama trgovačke razmjene iz Maroka uvezeno je oko 18 000 funti šećera godišnje, a u sezoni 1589./90. taj uvoz raste na 100 000.¹⁶⁵ Ne ostaje sav taj šećer u Engleskoj, već se dio preprodaje po Europi i tako Engleska zarađuje. Već smo spomenuli kako je šećer bio čest poklon, ali sad je to posebno čest slučaj i sačuvani su brojni zapisi gdje sama kraljica šalje šećerne stošce ili kutijice kao poklon cijenjenim podanicima.¹⁶⁶ U kućanstvu se šećer ko-

¹⁶¹ Sisneros, *Turkish Rugs on English Walls*

¹⁶² Burton, *The Pageant of Elizabethan England*, 102-104.

¹⁶³ Ibid., 111.

¹⁶⁴ Ibid., 152-153.

¹⁶⁵ Willan, *Studies in Elizabethan Foreign Trade*, 314-315.

¹⁶⁶ Ibid., 326.

ristio prvenstveno za kuhanje, ali i kao lijek, za čuvanje namirnica te kao sastojak za proizvodnju pića. Elizabetina ljubav prema šećeru bila je tako velika da je nekoliko ljudi zamijetilo i zapisalo kako su joj zubi krajem vladavine postali potpuno crni i truli.¹⁶⁷ Osim šećera, crni je ribiz bio posebno popularan proizvod u Engleskoj. Najčešće se uvezio s bivših mletačkih posjeda pogotovo sa Zakintosa gdje je godišnja potražnja bila i do 2300 tona.¹⁶⁸ Kava se počela naveliko uvoziti tek u 90-im godinama, a od prvih desetljeća XVII. stoljeća prisutne su i prve kavane u Engleskoj.¹⁶⁹ Što se tiče keramike, najpoznatija je bila ona iz Iznika i brojni predmeti tog doba su sačuvani do današnjih dana u kolekcijama u muzejima Ujedinjenog Kraljevstva. Engleska aristokracija čak naručuje predmete po narudžbi od osmanskih obrtnika, poput krigli, čaša, poklopaca za pivo i slično. Posebno im se sviđalo stilizirano posuđe s tzv. *arabesque pattern* koje je također sačuvano u mnogo primjeraka. Iz ove vrlo profitabilne kulturne razmjene možemo primijetiti kako u englesko društvo i kulturu prehrane orijentalna hrana i posuđe vrlo brzo ulazi i jedno je od najpozitivnijih uvoznih predmeta u očima tadašnjih Engleza. To je vidljivo kroz brojna književna djela gdje se upravo hrana poput ribiza, datulja, kave ili šećera spominje u pozitivnim konotacijama.¹⁷⁰ Elizabetanci su vrlo brzo prigrlili orijentalne ukuse jer su odgovarali njihovim percepcijama prestižnog i bogatog. Začini su bili veoma traženi, ali su i otprije bili poznati engleskoj javnosti, pa tako imamo sačuvane brojne recepte i lijekove onoga vremena koji, između ostalih brojnih začina, sadrže papar i kurkumu. Jedino što se mijenja jest jednostavnost uvoza, količina i mogućnost preprodaje diljem Europe koja nije u ovako intenzivnom kontaktu s Orijentom.

Književno-literarna tradicija Orijenta u svim svojim formama veoma je razvijeni i dobro istraženi dio kulture. U širem nasljeđu arapske poezije i književnosti i Osmanlije su nastavljajući te kulture. Poezija i pjesnici bili su posebno cijenjeni umjetnici Osmanskog Carstva, Magreba, Perzije i svih drugih regija islamskog svijeta. Naravno, u vrlo rigidnom, konfesionalno centriranom društvu islama, brojni pjesnici nastradali su zbog svoje slobode izražavanja. Ipak, kultura čitanja, pisanja i istraživanja bila je veća u islamskom svijetu tog doba nego u Europi. Kao nastavljajući duboke tradicije arapske znanosti i umjetnosti iz srednjeg vijeka i zlatnog doba u Bagdadu, Osmanlije su poštovali pjesništvo i divili mu se. Arapski utjecaj, kao i neizbježan utjecaj islama, vidljiv je u pjesništvu, ali i samom govornom i pisanom jeziku. Ovo „klasično doba“ od pada Carigrada 1453. do 1600. formiralo je norme osmanske umjetnosti i književnosti.¹⁷¹ U sistemu striktno urbane književnosti s centrom u Carigradu nastaju neke od najljepših pjesama i radova iz osmanske književnosti. Potrebno je napomenuti kako su brojni pisci, pa tako i čitava grana umjetnosti,

¹⁶⁷ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 56.

¹⁶⁸ Ibid., 206.

¹⁶⁹ Matar, *Islam in Britain*, 110-113.

¹⁷⁰ Draper, *Shakespeare and the Turk*, 531.

¹⁷¹ Kunt, Metin, ur. *The Cambridge History of Turkey. Volume 2. The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603* (New York: Cambridge University Press, 2013), 550.

ovisili o patronatu palače ili većih gradova poput Burse ili Jedrenea (Edirne). Većina radova bila je poetske naravi, no postoje i značajni primjeri proze. U analizi ostavštine osmanskog pisanja, valja naglasiti radove nekih poznatijih autora poput: historiografa Arifi Fethullah Čelebije, pjesnika Suzi Čelebije iz Prizrena i autora putopisa Evlije Čelebije.¹⁷² Pisci su pisali na arapskom, perzijskom i turskom. U ovom periodu nastaju i nove podvrste poezije poput *gazel* (ljubavnih jadikovki), *kaside* (jadikovanja podređenih) ili *mesnevi* (ljubavnih priča).¹⁷³ Što se tiče znanosti i istraživanja, bitno je naglasiti kako su visoko obrazovani ljudi Osmanskog Carstva znali više o Europi i kršćanstvu nego obratno. To su bili interesi iz znatiželje, ali i radi same znanosti.

Nakon kapitulacija u engleskoj elitnoj književnosti možemo pratiti određene promjene u stilu i tematici, ali i neke pozitivne utjecaje razmjene na englesku literarnu kulturu i znanost. Česte teme engleskih autora i prije kapitulacija bile su konverzije i strah povezan s njima. Posebno ozloglašeni bili su *renegades* – dezerteri kršćanstva koji se okreću piratstvu i drugom bezakonju.¹⁷⁴ Kao primjer motiva konverzije i drugih negativnih slika o Drugome možemo navesti *The Life and Death of Mahomet*, *The Conquest of Spaine Together with the Rysing and Ruine of the Sarazen Empire* Sir Walter Raleigha u kojem se raspravlja o islamu, rasi i političkoj legitimnosti ili *The Courageous Turk* Thomasa Goffea u kojem piše o osmanskom identitetu u kontekstu europskog ranonovovjekovlja.¹⁷⁵ O kapitalnom djelu Richarda Knollesa smo već raspravljali, pa je ovdje samo potrebno naglasiti kako njegova knjiga postaje kolekcionarski predmet već nakon prvog izdanja u kolekcijama elitnih slojeva. Značajni primjer epske poezije ovog razdoblja, koji se direktno ne bavi Orijentom, je *The Faerie Queene* Edmunda Spensera iz 1590. godine. Ova pjesma od 36 000 stihova pravi je primjer engleske samosvijesti u renesansi, ali i idolizacije kraljice i razdoblja.¹⁷⁶ Spenserovo djelo prepuno je alegorija i metafora elizabetanskog doba i drugih svjetova unutar svijeta u kojem živimo (poput vila i demoni) koji nisu bili ništa manje strani ili stvarni ljudima tog vremena. Jezik ove poeme, kao i svih drugih tog vremena, bio je neujednačeni ranomoderni engleski koji se usavršuje i modernizira tek u kasnom XVII. stoljeću. Kao direktan utjecaj na jezik, književnost i knjige iz diplomacije i trgovine s Orijentom možemo navesti razvoj umijeća uvezivanja knjiga i dekoracija unutar njih koje se direktno mogu povezati s Orijentom.¹⁷⁷ U samom engleskom jeziku tijekom godina se ustaljuju riječi primarno arapskog porijekla i povezane s uvezenim stvarima poput kave (*coffe* – *qahwa*), šećera (*sugar* – *sukkar*)

¹⁷² Bruce Masters, „Prose“, u Gábor Ágoston ur., *Encyclopedia of the Ottoman empire* (NY: Facts On File, 2009), 154; 253.; The Encyclopaedia of Islam IX. – Suzi Čelebi, (Leiden: E. J. Brill, 1995), 916-917.

¹⁷³ Ibid., 568.-576.

¹⁷⁴ Matar, *Islam in Britain*, 50-52.

¹⁷⁵ Linda Mcjannet i Andrea Bernadette, *Early Modern England and Islamic Worlds*, 35-36; 215-217.

¹⁷⁶ Jardine, *Global Interests: Renaissance Art Between East and West*, 13-15.

¹⁷⁷ Sweetman, *The Oriental Obsession*, 22-25.

ili pamuka (*cotton – qutn*), ali i drugih stvari poput alkohola (*alcohol – al-ku-hul*), algebre (*algebra – al-jabr*) ili žirafe (*giraffe – zarafa*). Što se tiče specifično turskih riječi koje dolaze, sličnih su kategorija: hrana, glazba, odjeća, konji i još mnoge druge.¹⁷⁸ Potrebno je naglasiti i jačanje interesa za proučavanjem islama i Orijenta općenito koje je izraslo iz povoljnih diplomatsko-trgovinskih uvjeta. Prepisivanje knjiga, arapskih klasika filozofije i znanosti te izgubljenih antičkih autora doprinijelo je razvoju znanstvene misli u kasnijim stoljećima u Britaniji i Europi općenito. Također, Kur'an se počinje prevoditi i proučavati, a 1602. otvorena je Bodleian Library kao dio Oxforda gdje se čuvaju manuskripti Kur'ana koji se tamo i prevode nakon jačanja interesa za arapski.¹⁷⁹

5. Orijentalna Engleska

Nakon preko četrdeset godina uspješne trgovine s islamskim svijetom, u Engleskoj se već mogla osjetiti promjena. Posebno značajna bila je trgovina s Levantom, sada i službeno organizirana kroz Levantsku kompaniju. Čak jedna četvrtina sve vanjske trgovine u vrijeme Elizabetine smrti 1603. prolazila je kroz Levantsku kompaniju.¹⁸⁰ Već par godina nakon toga, zabilježen je i izvozni potencijal Engleske prema Levantu od 250 000 funti.¹⁸¹ Osim već spomenute vune, Englezi diljem Levanta, a pogotovo u Carigrad, izvoze kositar i druge metale od kojih Osmanlije proizvode svoje slavne topove i drugo oružje, drvo, jarbole i jedra za popravak osmanske mornarice, pa čak i barut.¹⁸² Važnost diplomatskog kontakta i trgovine s islamom jasno vidimo i iz činjenica da su tri od četiri trgovačke kompanije koje osniva Elizabeta u direktnom kontaktu s islamom, dok je jedna samo u ograničenom kontaktu. Turska kompanija koja 1592. postaje Levantinska kompanija, Berberska kompanija iz 1585., Istočnoindijska Kompanija iz 1600. i Gvinejska kompanija iz 1588.¹⁸³ Očito je kako okretanje drugim izvorima prihoda, trgovine i savezništva, nakon ekskomunikacije Elizabete, gura Englesku prema islamu unutoč predodžbenim neprijateljstvima. Iako je fokus bio na Carigradu i lukama diljem Levanta, engleska vanjska trgovina ubrzo se širi i već nakon početka stoljeća zahvaća Indijski potkontinent, odakle se također počinju uvoziti tepisi. Kroz Levantsku kompaniju postavljeni su temelji vanjske trgovine i korporativnih interesa engleske trgovačke klase, kao i samog dvora, koji se nakon 1600. ubrzo razvijaju u diva koji tijekom stoljeća postaje Istočnoindijska Kompanija. Rast te kompanije koja je Englesku dovela do kolonijalne i imperijalne moći diljem svijeta može se pratiti od njezinih, ne tako skromnih početaka, kada izvozi više od 100 000 funti vrijednosti dobara, a uvozi začine vrijedne preko milijun funti.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Gerald MacLean, *Re-Orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 126-128

¹⁷⁹ Sisneros, *Turkish Rugs on English Walls*; Matar, *Islam in Britain*, 73-95.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 290

¹⁸² MacLean, *Britain and the Islamic World*, 199.

¹⁸³ Ibid., 2.

¹⁸⁴ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 290.

Tijekom stoljeća većina uvoznih proizvoda ostaje ista, osim u količini, kao u razdoblju levantinske trgovine, što nam govori o novonastaloj važnosti upravo tih proizvoda za englesko i kasnije šire britansko društvo. Naslijeđe trgovine s Osmanskim Carstvom i drugim regijama, nakon Elizabetine smrti i nasljedstva Jakova I. na engleskom prijestolju, bilo je naglo prekinuto. Novi kralj htio je primirje sa Španjolskom zbog neizvedive ideje o ujedinjenom kršćanstvu i tako prekinuo direktne kontakte s Portom i novim sultanom Ahmedom I. Nije imao nikakvog interesa nastavljati savezništvo s *faithless Turks*¹⁸⁵ i tako je s krajem elizabetanskog doba došao i kraj savezništvima s islamskim svijetom. Iako je aktivna trgovina i diplomacija napuštena, nije bilo moguće zaustaviti već pokrenute procese, a zapravo ni kralj ni elite to nisu željeli. I Jakov i njegovi podanici nastavljaju uživati u luksuzima Orijenta. Kraj rata sa Španjolskom čak tjera mnoge Engleze prema konverziji, kako bi se mogli nastaviti baviti piratstvom.¹⁸⁶ Kulturu je, pak, malo teže zaustaviti u razvoju. Utjecaj koji je stigao u Englesku nije bilo moguće izbrisati, a nitko se nije ni trudio. Svima je odgovaralo kititi se turskom svilom, ukrašavati kuće perzijskim tepisima i jesti grčke¹⁸⁷ ribizle te bliskoistočne datulje. Engleski umjetnici već su bili vješti imitatori orijentalne umjetnosti, ali i kreatori nove, lokalne umjetnosti vrlo očito inspirirane islamskim motivima. Teme Orijenta nisu napustile englesku javnost i elite kroz dramu, poeziju, ulične balade i slično, a broj putnika na Istok čak je porastao.

Značajno je spomenuti kako je, osim već brojnih navedenih kulturnih utjecaja Orijenta na Englesku, postojalo njih još. Neki autori ovim kontaktima pripisuju i jačanje vjerske tolerancije u engleskom društvu nakon što su vidjeli učinkovitu primjenu iste u osmanskome društvu.¹⁸⁸ Također, valja spomenuti i orijentalne utjecaje na glazbu. Iako se taj utjecaj puno jače osjeti na teritorijima kojima su Osmanlije direktno vladali ili bar graničili, i u Engleskoj su preuzeti određeni elementi. Glazba koju su brojni Englezi čuli na svojim putovanjima na instrumentima poput *neya* (drveni puhači instrument perzijskog porijekla), *tanbura* (vrsta žičanog instrumenta, preteča tamburici) ili mnogih drugih, inspirirala je brojne glazbenike i kasnije je zapisana u zapadnoj notaciji.¹⁸⁹ Brojni utjecaji poput ovih nisu bili trenutni, već nastaju tijekom desetljeća izloženosti orijentalnim kontaktima. U elizabetanskom razdoblju ovakve utjecaje ne možemo direktno pratiti.

Dugogodišnja razmjena i uspostavljeni kontakti Engleske i islamskog svijeta zauvijek su izmijenili elitnu kulturu Engleske i polako se proširili na sve sfere života. Među pukom je situacija bila slična, ali uz vremenski odmak. Svjesnost o islamu širi se s književnosti i imaginacije na modu, vjeru, diskurs

¹⁸⁵ Brotton, *The Sultan and the Queen*, 289.

¹⁸⁶ Sisneros, *Turkish Rugs on English Walls*.

¹⁸⁷ Iako Grčku ne smatramo orijentalnom, brojni Englezi onog razdoblja su na grčke otoke i njihove uvoze gledali kao orijentalne zbog toga jer su bili u posjedu i pod direktnom upravom orijentalne sile-Osmanskog Carstva.

¹⁸⁸ Donahue, *Cultural Consequences: The Experiences En-converted*, 10-11.

¹⁸⁹ Sisneros, *Turkish Rugs on English Walls*.

i sve ostale materijalne i nematerijalne forme kulture. Zapravo se asimilira i postaje ključan dio britanske kulture kroz naredna stoljeća. Orijent je naveliko utjecao na širu zapadnoeuropsku kulturu u njenim raznim formama, od mode do prehrane, od jezika do umjetnosti. Matar smatra da uvoz luksuzne robe mijenja britanske ukuse i običaje na pomalo sakriven i zaboravljen način, dok izvoz mijenja islam stvarajući animozitet prema kršćanskom načinu života.¹⁹⁰ Istina je da se britanska kultura tijekom godina mijenja kako bi udomaćila nove elemente, okuse i stilove, ali se predodžba o mjestu nastanka ne mijenja gotovo uopće. Možemo biti gotovo sigurni kako su Englezi onoga vremena bili svjesni odakle sva ova, nova, luksuzna roba dolazi. Bili su također upoznati s karakteristikama mjesta s kojeg ti predmeti dolaze i svih povijesnih predodžbi povezanih uz njih. Kontakti i transferi nisu bili katalizator predodžbenih promjena, barem ne trenutno, brzo i temeljito. Engleske elite su unatoč svjesnosti o „heretičnom“ porijeklu svojih novouvezenih luksuznih proizvoda, bili spremni konzumirati iste. Podvojenost Engleza po ovom pitanju nije pretjerani odmak od norme gdje je „Turčin“ neprijatelj, ali i opskrbitelj prestižnog ili egzotičnog. Nije im bilo teško „zažmiriti“ na jedno oko kada je trebalo kupiti novu dozu šećera ili tepiha, ali nisu se suzdržavali ni teološke kritike istog tog opskrbitelja, čak nastavljajući stoljetnu tradiciju iskrivljenih slika o muslimanskom Drugom.

Današnja Engleska u svojoj trenutnoj političkoj formi nastala je iz nekada moćnog Britanskog Carstva, „Carstva nad kojim Sunce nikada ne zalazi“, dok upravo to Carstvo svoje korijene vuče iz ovog razdoblja. Temelj kulture, diplomacije, trgovine i ideje carstva potječe upravo iz ovih ranih kontakata elizabetanske Engleske s Osmanskim Carstvom i svim drugim islamskim regijama. Koliko je zapravo zbog toga tadašnja ili današnja Engleska orijentalna teško je procijeniti. Zasižno možemo reći kako je mnogo aspekata engleske kulture upravo zbog ovog razdoblja takvo. Englesko društvo i njegove elite nisu proizašle iz vakuuma povijesti već su amalgam svojih prošlih iskustava od kojih je ovo jedno od ključnih. Jesu li engleska diplomacija, trgovina i kultura promijenjene zahvaljujući svemu navedenom u ovom radu? Zasižno jesu. Ipak, nije samo taj kontakt za to zaslužan, niti je samo ovo razdoblje u tolikoj mjeri formativno. Razdoblje vladavine Elizabete i kontakata s islamom ključan je dio priče o povijesti Engleske bez kojeg bi budućnost Engleske, Europe i svijeta zasižno bila drugačija.

6. Zaključak

Englesko-osmanska diplomacija i orijentalni utjecaji na kulturu elitnih slojeva u doba kraljice Elizabete I. uvelike su oblikovali povijest Engleske i Osmanskog Carstva na više načina. Ovaj naizgled kratki period ranonovovjekovne povijesti ostavio je trag na politiku, trgovinu, kulturu, diplomaciju i predodžbe Drugog. U potrazi za odgovorom na ključno pitanje ovog rada, jesu li i u kojoj su mjeri, diplomacija i kulturni transferi na engleske elitne slojeve elizabetanskog razdoblja u međuodnosu, možemo dati potvrđan odgovor. Kroz

¹⁹⁰ MacLean, *Britain and the Islamic World*, 200.

ovaj rad, cilj je bio prikazati tri ključna faktora ovog odnosa (predodžbe, diplomaciju i kulturu) i međuodnos sva tri do razine gdje bi kulturni transferi bili gotovo nemogući, bar u količini u kojoj su se odvijali, bez diplomacije koja im je prethodila, dok diplomacija svoje začetak traži ne samo u kontekstu ekskomunikacije 1570. nego i u želji elitnih slojeva za orijentalnim i luksuznim. Taj je odnos nakon 1580. produbljen jer engleska strana nije imala ni želje ni potrebe takav odnos zaustaviti. Gotovo svaki aspekt ovog odnosa bio je profitabilan za elitne slojeve engleskog društva, pogotovo u financijskom kontekstu trgovaca i kulturnom kontekstu stjecanja prestiža. Neizbježna je isprepletenost orijentalnih elemenata kulture, koje su Englezi bili iznimno željni, s diplomacijom i trgovinom koja bi sve to omogućila. Naravno da su određeni utjecaji postojali, a dolazili su iz kontinentalne Europe koja je preko svojih kontakata s islamom te utjecaje pasivno širila na Englesku. Ipak, bez tako značajnog perioda engleske povijesti, kada islamske zemlje postaju jedina moguća opcija za odbačenu, anglikansku, udaljenu, elizabetansku Englesku, ne bi bilo moguće raspravljati o kulturnim transferima u ovolikoj mjeri kao što je u ovom radu prikazano.

Povijest predodžbi o islamu i muslimanskom Drugom, kao što smo vidjeli, ukorijenjeni su u kolektivnu svijest Europe i kršćanstva. Engleska, kao dio tog negativnog nasljeđa, predstavlja samo dio kršćanske svijesti pune predrasuda, strahova, iskrivljenih slika i laži o islamu i muslimanima. Tijekom kontakata Engleske i islamskih zemalja, taj je aspekt engleskog društva pomalo zanemaren zbog interesa i želje za uspješnom diplomacijom i trgovinom. Kao što smo vidjeli, Elizabeta i njeni podanici čak se kroz razna opravdavanja pokušavaju približiti teologiji islama u svrhu uspješne diplomacije i trgovine. Činjenica da su početni odnosi bili zataškavani i skrivani od javnosti, elita i puka, ukazuje da vlast nije bila uvjerena i iskrena u iskazima prema Osmanlijama te da je htjela sačuvati dotadašnje gledište na islam kao heretičan, dok je kršćanstvo jedini put. Takvo stanje praktički ostaje i do kraja odnosa. Kroz brojne primjere u engleskoj umjetnosti i književnosti, a pogotovo u drami, jasno vidimo kako su prikazivani muslimani i islam. Nastavljanje istih, starih predrasuda i izopačenih slika o islamu prisutno je u brojnim dramama tog razdoblja jer je to bilo poznato i drago puku i eliti, a autori tih djela očito nisu imali drugačije mišljenje. Englezi, koji su „konzumirali“ novu kulturu u svim njenim formama, zasigurno su bili upoznati s njenim porijeklom jer je upravo to porijeklo bilo izvor pripisanog luksuza i egzotičnosti. Ipak, porijeklo nije značilo mnogo jer je primarni cilj bio obogatiti se, pokazati svoj status i bogatstvo, a ne brinuti na koji način ili odakle ono dolazi u Englesku. Možemo biti sigurni da su Englezi bili svjesni porijekla novo uvezene robe i kroz brojne trovačke zapise i opise iste robe kao *Turkish* i upravo je zbog toga ta roba bila vrijedna. Engleske predodžbe o Osmanskom Carstvu ipak se mijenjaju pod utjecajem diplomatskih odnosa u kojima se prema sultanima odnose s poštovanjem i gubi se kolektivna mržnja prema *The Great Turk*. Naravno, i to je samo dokaz engleskog koristoljubljiva situacijom u kojoj su se našli i iz koje pokušavaju izvući „deblji kraj“.

Diplomatski odnosi koji su s raznim islamskim krajevima službeno pokrenuti u elizabetanskom razdoblju uvelike su ga oblikovali. Skromni početci

diplomacije, kroz osobne kontakte trgovaca sa stranim administratorima, trgovcima, pa čak i vladarima, tijekom godina se pod dvorskim patronatom razvijaju u početke prave diplomatske službe. Uloga ambasadora postaje ključan dio odnosa i ta vrsta osobne diplomacije preko predstavnika formira temelje budućih engleskih interesa. Biografija Williama Harbornea, a posebno njegovo djelovanje u Carigradu, ključna je za razumijevanje ovog perioda, iako je donedavno bila potpuno neistražena tema. Harborne je svojim djelovanjem na dvoru Murata III. omogućio Engleskoj njezin komad orijentalnog kolača i poziciju iz koje može nadalje trgovati, putovati i utjecati na politiku regije. Značaj Harbornea je izniman, ali ključno za pokretanje službenog kontakta bilo je ipak dopisništvo Elizabete s oba sultana, sa Safiye i s ostalim službenicima. Sačuvana pisma donose nam uvid u tehnike kojima se služi dvorska kancelarija Elizabete kako bi se približila sultanu, ali i uvid u osobni odnos koji je razvijen tijekom godina između ovih monarha, a pogotovo između dvije iznimno moćne žene na vlasti. Kontekst vremena u kojem Elizabeta kao kraljica i Safiye kao *valide sultan* mogu komunicirati je ključan i baca svjetlost na rijetko istraživane teme povijesti žena na vlasti. Muka traženja izvora o privatnim životima sultanije svjedoči upravo toj činjenici. Uspješna diplomacija u konačnici je Engleskoj omogućila ostvarenje trgovačkih ciljeva i služila kao svojevrsna obuka za buduće poduhvate na Dalekom istoku.

Orijentalni utjecaji na kulturu koje smo prikazali u ovom radu zapravo su samo početak i sažetak punog opsega koji je omogućen englesko-osmanskom diplomacijom. Dio kulture u Englesku dolazi fizički kao objekti transfera poput tkanina, hrane, posuđa i brojnih darova, dok je dio inspiriran kontaktima koji su im prethodili poput jezika, književnosti, stila umjetnosti i slično. U ovom kratkom periodu, elita engleskog društva vrlo se dobro upoznala s orijentalnom modom, umjetnošću, stilovima i motivima. Brojna simbolička značenja se tijekom kulturnih transfera gube, ali stvara se i mnoštvo novih. Za Engleze tulipani i karanfili ne predstavljaju novi život, niti im stilizacije božjeg imena išta znače, ali predstavljaju nešto luksuzno, egzotično, strano i skupo čime se mogu dokazati kao učeni, bogati i prestižni članovi društva. Brojni objekti koji dolaze u Englesku su u islamskim zemljama imali vrlo jednostavne, svakodnevne funkcije, dok se ulaskom u Englesku pretvaraju u eksponate luksuza. Tepisi se sele s poda na zidove, tanjuri sa stolova u vitrine, a šećer iz recepata u ukrasne kutije kao najskuplji poklon. Stvaranjem ovakve nove elitne kulture Engleska se mijenja asimilirajući elemente orijentalne kulture na način koji joj je najbolje odgovarao. Tijekom budućih stoljeća brojni od ovih elemenata, uz dodanu vrijednost novih uvoznih elemenata, razvijaju se u ono što je danas suvremena britanska kultura, ne samo elitna nego i malograđanska. Utjecaj orijentalnih elemenata na kulturu Engleske i njenih budućih kolonijalnih i imperijalnih posjeda očigledan je i danas, a početke možemo tražiti upravo u elizabetanskom dobu.

U konačnici, iako je nakon godina uspješnih kontakata smrću Elizabete, Mehmeda i Abd al-Malika taj odnos naglo prekinut, utjecaj koji je ostavio bio je neizbrisiv. Razlog tome nije bio intenzitet kontakta ili neuobičajena prisnost ovih vladara, nego želja Engleza da i dalje uživaju u svemu što im je Orijent do tada nudio, bez obzira na konfesionalne razlike. Profit i želja za luksuzom

Orijenta bili su jači i od želje novog kralja za distanciranjem od Osmanlija i od želje za ponovnim prigrljivanjem kršćanskog jedinstva. Zbog toga su tijekom stoljeća engleska diplomacija i vanjska trgovina kroz kompanije nastavile svoj ubrzan razvoj. Cilj ovog rada bio je prikazati sve aspekte odnosa Engleske u doba Elizabete I. s islamskim svijetom i posljedice proizašle iz njih. Određeni aspekti ovih odnosa zahtijevaju daljnje proučavanje kako bi nam njihov značaj bio još jasniji i kako bi iz tih istraživanja mogli proizvesti konkretnije zaključke o naravi diplomacije i svim vrstama kulturnih transfera koji su se kroz ovaj period odvijali. Elizabetinom smrću razdoblje Tudora završava, ali utjecaj koje je ostavilo je neizbrisivo i ovaj rad, nadam se, upravo to i dokazuje.

Bibliografija

Izvori

Dallam, Thomas. 'A briefe Relation of my Travel? from The Royall Cittie of London towards The Straites of Mariemediterranum, and what hapened by the waye.' *Early voyages and travels in the Levant*. London: Hakluyt Society, 1893.

Foster, Sir William C.I.E. *The Travels Of John Sanderson In The Levant: 1584-1602*. London: Hakluyt Society, 1931.

Hakluyt, Richard. *The Principal Navigations Voyages Traffiques & Discoveries of the English Nation*. V. svezak. Glasgow: Glasgow University Press, 1904.

Knolles, Richard. *THE GENERALL HISTORIE of the Turkes, from The first beginning of that Nation to the rising of the Othoman Familie: with all the notable expeditions of the Christian Princes against them. Together with THE LIVES AND CONquests of the OTHOMAN Kings and Emperours Faithfullie collected out of the-best Histories, both auntient and moderne, and digested into one continuat Historie vntill this present Yeare 1603*. London: Adam Islip, 1603.

Sisneros, Katie Sue. *Turkish Rugs on English Walls: 16th-Century Trade between England and the Islamic World* (izložba). Minneapolis: Minneapolis Institute of Art, 8. lipanj 2019 – 7. lipanj 2020.

Skilliter, Susan A. *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte: 1588-1598*. Manchester: University of Manchester, 1965.

_____. *Three Letters from the Ottoman 'Sultana' Safiye to Queen Elizabeth I*. Documents from Islamic Chanceries. Oxford: Bruno Cassirer, 1965.

_____. *William Harborne and the Trade with Turkey 1578 – 1582: A documentary study of the first Anglo-Ottoman relations*. London: Oxford University Press, 1977.

Literatura

Ágoston, Gábor i Bruce Masters ur. *Encyclopedia of the Ottoman empire*. New York: Facts On File, 2009.

Allinson, Rayne. *A Monarchy of Letters: Royal Correspondence and English Diplomacy in the Reign of Elizabeth I*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.

Arjana, Sophia Rose. *Muslims in the Western Imagination*. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Arnold, Janet. *Queen Elizabeth's Wardrobe Unlock'd*. Leeds: W.S. Maney, 1988.

Beem, Charles. *The Foreign Relations of Elizabeth I: Queenship and Power*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Blanks, David R. i Michael Frassetto ur. *Western Views of Islam in Medieval and Early Modern Europe: Perception of Other*. New York: Palgrave Macmillan, 1999.

Brotton, Jerry. *The Sultan and the Queen: The Untold Story of Elizabeth and Islam*. New York: Viking, 2016.

Burton, Elizabeth. *The Pageant of Elizabethan England*. New York: Charles Scribner's Sons, 1958.

Chew, Samuel C. *The Crescent And The Rose: Islam And England During The Renaissance*. New York: Oxford University Press, 1937.

Dimmock, Matthew. *Mythologies of the Prophet Muhammad in Early Modern English Culture*. New York: Cambridge University Press, 2013.

_____. *New Turkes: Dramatizing Islam and the Ottomans in Early Modern England*. New York: Routledge, 2005.

Dimmock, Matthew, Andrew Hadfield ur. *The Religions of the Book: Christian Perceptions, 1400–1660*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Donahue, April. *Cultural Consequences: The Experiences En-converted*. Providence: Rhode Island College, Department of Educational Studies, 2018.

Draper, John W. „Shakespeare and the Turk“. *The Journal of English and Germanic Philology* 55/4 (1956): 523-532.

Faroqhi, Suraiya. *Subjects of the Sultan: culture and daily life in the Ottoman Empire*. London: I. B. Tauris Publishers, 2000.

_____. *The Ottoman Empire and the World Around It*. New York: I. B. Tauris & Co. Ltd, 2004.

Gašparović, Luka. „Osnove sustava kapitulacija kao međunarodnih ugovora sui generis u Osmanskom Carstvu (XVI. – XVIII. st.).“ *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 59/4 (2009): 679-716.

Goffman, Daniel. *The Ottoman Empire and Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Horniker, Arthur Leon. „William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations.“ *The Journal of Modern History* 14/3 (1942): 289-316.

Hutchings, Mark. *Turks, Repertoires, and the Early Modern English Stage*. New York: Palgrave Macmillan, 2017.

Inal, Onur. „Women's Fashions in Transition Ottoman Borderlands and the Anglo-Ottoman Exchange of Costumes.“ *Journal of World History* 22/2 (2011): 243-272.

Ingram, Anders. *Writing the Ottomans: Turkish History in Early Modern England*. New York: Palgrave Macmillan, 2015.

Jardine, Lisa i Jerry Brotton. *Global Interests: Renaissance Art Between East and West*. London: Reaktion Books Ltd, 2005.

Jirousek, Charlotte. „Ottoman Influences in Western Dress.“ U *Ottoman Costumes: From Textile to Identity*, ur. S. Faroqhi and C. Neumann. Istanbul: Eren Publishing, 2005.

MacLean, Gerald i Nabil Matar. *Britain and the Islamic World, 1558-1713*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

_____. *Re-Orienting the Renaissance: Cultural Exchanges with the East*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Matar, Nabil. *Islam in Britain, 1558 – 1685*. Cambridge University Press: Cambridge, 1998.

_____. „Renaissance England and the Turban: Europe and the Muslim World before 1700.“ U *Images of the Other: Europe and the Muslim World before 1700*, ur. D. Banks, Cairo: American University in Cairo Press, 1997.

_____. *Turks, Moors, and Englishmen in the Age of Discovery*. New York: Columbia University Press, 1999.

Mcjannet, Linda i Bernadette Andrea. *Early Modern England and Islamic Worlds*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Peirce, Leslie P. „The material world: Ideologies and ordinary things.“ U *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, ur. Virginia H. Aksan i Daniel Goffman. New York: Cambridge University Press, 2007.

Phillips, Henry. *What was the British Perception of the Turk between the Fall of Constantinople and the Siege of Vienna?* URL: <https://www.medievalists.net/2012/10/what-was-the-british-perception-of-the-turk-between-the-fall-of-constantinople-and-the-siege-of-vienna>. 2012. (posljednji posjet 8.9.2022.)

Rawlinson, H. G. „The Embassy of William Harborne to Constantinople, 1583-8.“ *Transactions of the Royal Historical Society* 5 (1922): 1-27.

Roy, Steven. *The Anglo-Ottoman Encounter Diplomacy, Commerce, and Popular Culture, 1580-1650*. Long Beach: California State University, Department of History, 2012.

Skilliter, Susan A. *The Turkish documents relating to Edward Barton's embassy to the Porte: 1588-1598*. Manchester: University of Manchester, 1965.

_____. *William Harborne and the Trade with Turkey 1578 – 1582: A documentary study of the first Anglo-Ottoman relations*. London: Oxford University Press, 1977.

Suraiya N. Faroqhi i Kate Fleet, ur. *The Cambridge History of Turkey*. Svezak drugi. *The Ottoman Empire as a World Power, 1453-1603*. New York: Cambridge University Press, 2013.

Sweetman, John E. *The Oriental Obsession: Islamic Inspiration in British and American Art and Architecture, 1500-1920*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

Taşdelen, Pınar. *The Ottomans and the Turks Within the Context of Medieval and the Elizabethan English Poetry*. *Türkiyat Araştırmaları*, Yıl: 12, Sayı: 22, Bahar. 2015.

The Encyclopaedia of Islam. Leiden: E. J. Brill, 1995.

Vlami, Despina. *Trading with the Ottomans: The Levant Company in the Middle East*. New York: I.B.Tauris & Co. Ltd, 2015.

Wood, Alfred C. *A History Of The Levant Company*. London: Frank Cass & Co Ltd, 1964.

Willan, T.S. *Studies in Elizabethan Foreign Trade*. Manchester: Manchester University Press, 1968.

The British-Ottoman Diplomacy and Oriental Influences on the High Society During the Reign of Queen Elizabeth I

Abstract:

This paper deals with the analysis of diplomatic relations between England during the reign of Queen Elizabeth I and the Ottoman Empire, the cultural transfers of oriental elements to the elites of England and the interrelationship of both processes. The paper also includes an analysis of European perceptions of the Oriental, i.e. the Ottoman Other. The history of perceptions in this paper is presented specifically through the English perceptions. Diplomatic relations are analyzed through the extensive correspondence of the rulers of England and the Ottoman Empire, as well as through other relevant sources. This paper shows how the development of the idea to begin diplomatic relations was formed, as well as its development throughout the last thirty years of the 16th century. The paper places in the context the Ottoman diplomacy, forming a complete picture of Elizabethan diplomacy with the Islamic world. Culture and cultural transfers to the English elites form a significant part of the work. The work primarily deals with material culture such as carpets, clothing, food, painting and the like, but also non-material concepts and ideas that have been passed on to the English elites. The goal of the paper is to observe the interrelationship of these three aspects: perception, diplomacy and cultural transfers.

Keywords: Tudors, Elizabeth I, Ottoman Empire, Murat III, Mehmed III, diplomacy, perception of the Other, cultural transfers, orientalism, ottomanism

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 17 2022.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVII, broj 17, 2022.

Glavni i odgovorni urednik
Ivan Mrnarević

Zamjenik glavnog urednika
Ivan Ćorić

Uredništvo
Petar Bešlić
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Mudrovčić
Tijana Vokal

Redakcija
Petar Bešlić
Tomislav Bilić
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Ivan Mrnarević
Ivan Mudrovčić
Stanka Mujo
Filip Šimunjak
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnik Uredništva
Petar Bešlić

Recenzenti
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Irena Bratičević
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Ivana Buljan
dr. sc. Ivana Gubić
dr. sc. Sanja Lazanin
dr. sc. Ana Pavlović

dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Kornelija Jurin Starčević
dr. sc. Goran Sunajko
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Zrinka Pešorda Vardić

Lektura za hrvatski jezik
Jozo Akrap
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Lea Ivanković
Lorena Lelek
Marija Mrnjavac
Martina Perak
Nika Pulig
Josipa Skenderović
Darko Vasilj
Jakov Zidarić
Matea Žnidarec

Lektura za engleski jezik
Anamarija Brusić

Oblikovanje
Marko Maraković, FF-press

Prijevod s engleskog jezika
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Filip Šimunjak

Prijevod s mađarskog jezika
Saša Vuković

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
Studio Moderna d.o.o.

Naklada
Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i sredstvima koje je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>